

Jeszzenszky Géza

A BRIT KÜLPOLITIKA ÚTJA AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG FELBOMLASZTÁSÁHOZ*

Az évszázados külpolitikai doktrínáját feladó Nagy-Britannia (és a világpolitika színterére lépő Egyesült Államok) nem állt olyan könnyen és egyértelműen az önrendelkezési elv alapján létrehozandó „nemzeti” kisállamok programja mellé, mint azt az utókor gondolja. A brit külügyminisztérium hosszú ideig megosztott volt abban a kérdésben, hogy szabad-e felszámolni a hatalmi egyensúly olyan fontos elemét, mint az Osztrák–Magyar Monarchia, maga a brit kormány pedig csak 1918 késő tavaszán-nyarán kötelezte el magát Közép-Európa radikális területi átalakítása mellett.¹ Jelen tanulmányom az ide vezető, távolról sem egyenes vonalú utat mutatja be.

A Habsburg Monarchia megőrzésétől a felosztás mérlegeléséig

A magyar szabadságharc okairól és az 1849. évi tavaszi hadjáratról Kossuth emisszáriusa, Pulszky Ferenc és felesége, Walter Teréz, olyan eredményesen tájékoztatta a brit közvéleményt, hogy óriási rokonszenv támadt a magyarok iránt, a brit Alsóházban is többen kiálltak „a szabad és független magyar királyság” ügye mellett, elítélve az orosz beavatkozást. 1849. július 21-én Lord Palmerston külügyminiszter világosan leszögezte Nagy-Britannia közép-európai politikájának alapelvét: európai érdek Ausztria mint nagyhatalom fennmaradása és integritása, ennél fogva bármi, ami gyöngíténé Ausztriát, ellentétes Európa és Anglia

---

* Angliai levéltári kutatásaim zömét a Magyar Tudományos Akadémia 1975. évi ösztöndíja tette lehetővé. A jelen téma tágabb vagy szűkebb összefüggéseit számos korábbi és újabb publikáció érinti, mindenekelőtt *Jeszzenszky Géza: Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Bp. 1986., 2. kiadás 1994.; *Peace and Security in Central Europe: its British Programme during World War I*. In: *Etudes historiques hongroises* 1985. Bp. 1985. 457–482.; *A dunai államszövetség eszméje Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban az I. világháború alatt. Századok* 122. (1988) 648–663.; *British Policy towards Central Europe during World War I*. In: *20th Century Hungary and the Great Powers*. Ed. Ignác Romsics. New York 1995. 55–71. A jelen tanulmány egyik korábbi munkám folytatásának is tekinthető, lásd *A brit külügyminisztérium és Magyarország. 1890–1914. Történelmi Szemle* 20. (1977) 209–246.

¹ Az elveszett presztízs című könyvem 7. fejezetében összefoglaltam a Brit Birodalomnak az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásában – felbomlasztásában – vitt, meghatározó szerepét. A közvéleményt e folyamatban nagymértékben befolyásoló személyekről és fő orgánumukról lásd *Jeszzenszky Géza: A történelmi Magyarország egyik sírásója: H. W. Steed*. In: *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár, Cluj-Napoca, 2011. augusztus 22–27.) azonos című paneljének anyaga*. Szerk. Horváth Jenő – Pritz Pál. Bp. 2012. 18–34.

érdekeivel.² 65 évvel később e tétel fokozatosan vált érvénytelenné, mert a világháborús győzelem kívánalmi felülírták a százados doktrínát. A magyarok iránti, a szabadságharcra és Kossuth személyére épült tartós rokonszenv már az 1904–1906. évi magyarországi politikai válság hatására megrendült, mert e válság cáfolta azt a millennium idejére elterjedt nézetet, hogy a kitűnő politikai érzékelő magyarok a Monarchia liberalizáló és stabilizáló tényezőjét jelentik. Henry Wickham Steed,³ a művelt angolok gondolkodását meghatározó *Times* napilap ausztria–magyarországi tudósítója a magyarok barátjából ekkor vált mind keményebb bírálóvá.⁴ Egy fiatal skót történész, Robert William Seton-Watson,⁵ kezdetben a magyar függetlenség lelkes híve, az erdélyi szász, majd a szlovák politikusokkal és írókkal, újságírókkal megismerkedve 1908-ban megjelentette az egész dualista korszak nemzetiségi politikáját jogos megállapítások mellett elfogult hangon bíráló, *A nemzetiségi kérdés Magyarországon* című, az adott téma nemzetközi megítélését a mai napig meghatározó munkáját.⁶ Kettőjük írásai a hivatalos politikát csak a világháború kitörése nyomán kezdték befolyásolni, ekkor azonban „nézeteiknek nagyobb volt a hatása, mint az összes többi megfigyelőnek együttvéve”.⁷

1914-ig az angol politika sohasem kezdeményezte az államok és határaik nemzeti alapon történő átalakítását, viszont a nyugalom megőrzése érdekében kívánatosnak tartotta a nemzeti törekvések konciliáns kezelését. A Habsburg Monarchia (csakúgy, mint az Oszmán Birodalom) a hosszú 19. században sokat

² Palmerston felszólalása az Alsóházban, 1849. júl. 21. Közli *Haraszti Éva*: Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen. Bp. 1951. 234–235.

³ Henry Wickham Steed (1871–1956) berlini és párizsi közgazdaságtani tanulmányok után 1896-ban lépett a *Times* szolgálatába mint annak olaszországi, 1902-től pedig ausztria–magyarországi tudósítója. 1913-ban Londonba visszatérve az új tulajdonos, a sajtómágnás Lord Northcliffe (1904 előtt Alfred Harmsworth) bizalmából ő lett a külpolitikai szerkesztő, 1918-ban pedig a főszerkesztő egészen 1922-ig. Hitler hatalomátvétele után régi németellenessége új tartalmat kapott, következetes harcot folytatott a „megbékéltetés” és a diktatúrákkal való egyezkedés ellen. Vö. *Peter Schuster*: Henry Wickham Steed und die Habsburgermonarchie. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs. Vol. LII.) Wien 1970. és *Andre Liebich*: Wickham Steed: Greatest Journalist of his Times. Bern etc. 2018.

⁴ *Jeszenszky G.*: Elveszett presztízs i. m. 156–157., 178–186. és *Uő*: A történelmi Magyarország egyik sírásója i. m.

⁵ Robert William Seton-Watson (1879–1951) vallásos skót presbiteriánus családból származó publicista és történész. Kossuth csodálójából 1907-re a magyar politika bírálója lett, de 1914-ig bízott az Osztrák–Magyar Monarchia megreformálhatóságában. A háború alatt Steeddel együtt a nemzeti alapon történő felosztás fáradhatatlan szorgalmazója. 1916–1920-ban a *The New Europe* hetilap főszerkesztője. A háború után Oxfordban tekintélyes történész-professzor, számos Közép-Európával foglalkozó könyv szerzője.

⁶ *Scotus Viator*: Racial Problems in Hungary. London 1908. Könyvét a „Hungar” nemzetnek ajánlotta, abban a reményben, hogy a magyar szupremácia megszüntével megvalósul a nemzetiségek egyenjogúsága.

⁷ *Carlile Aylmer Macartney*: The Habsburg Empire, 1790–1918. London 1968. 784.

köszönhetett a brit politikának, mivel az úgy vélte, hogy egy nagyhatalom felbomlásának (és az ezzel gyakran együtt járó örökösödési háborúknak) a következménye szükségképpen csak az egyensúly veszedelmes megrendülése lehet. Ezt megelőzendő, Nagy-Britannia mind a külső, mind a belső fenyegetésekkel szemben támogatta e két soknemzetiségű birodalom megmaradását, amint ez 1848–1849-ben, 1878-ban vagy 1913-ban is világosan megmutatkozott. Egy közép-európai nagyhatalomra különösen akkor volt szüksége, amikor nyugtalanította Oroszország egyre jobban erősödő délkelet-európai befolyása. Viszont a századvégen a britek Konstantinápolyt leírták a feltétlenül török kézen tartandó területek jegyzékéről, 1907-ben pedig kiegyeztek Oroszországgal, elhatárolva egymástól közép-ázsiai érdekszféráikat. Noha az antant-egyezmények megkötése és az 1908-as boszniai válság után Nagy-Britannia és Ausztria–Magyarország az egymással egyre nyíltabban szembenálló hatalmi csoportosulások tagjaként eltávolodott egymástól, viszonyuk távol állt az ellenségestől, egészen 1914-ig számos kérdésben (így az 1913-as balkáni krízisekben is) jól együttműködtek. Az uralkodók, rokonságuk és a két birodalom arisztokráciája között továbbra is fönnállott a kölcsönös rokonszenv, s még az ausztriai, illetve a magyarországi belső viszonyok brit bírálóinak fejében sem fordult meg a Monarchia szándékos bomlasztásának, a nemzetiségi szeparatizmus támogatásának a gondolata. A kettévált Európa békéjét a liberális kormány külügyminisztere, Edward Grey⁸ úgy remélte megőrizni, hogy a hatalmi egyensúlyt a két blokk egyensúlyával valósítja meg. Éppen ezért nem leválasztani kívánta Ausztria–Magyarországot német szövetségéséről, hanem azt remélte, hogy a belső konfliktusainak megoldásában biztató tendenciákat is mutató, szláv népei politikai térnyerésének teret engedő soknemzetiségű alakulat önálló külpolitikát folytatva képes lesz lefékezni Németország agresszív hajlamait, és így ellensúlyozni fogja II. Vilmos szeszélyes, az angolokat a Közel-Keleten és Afrikában időnként komolyan zavaró külpolitikáját.

Grey a szarajevói merénylet után nem ellenezte Szerbia megbüntetését, feltéve, hogy a háború lokalizálható marad és nem vezet annexióhoz.⁹ Az angol társadalom többsége az első hadüzenetek után még semleges kívánt maradni, de 1914. augusztus 4-én, Belgium semlegességének német megsértése miatt a kormány hadat üzent Németországnak, mert egy német győzelemmel végződő háború elkerülhetetlenül

⁸ Sir Edward Grey (1862–1933) Falodon első vikomtja, liberális párti politikus, 1905–1916 között külügyminiszter, 1919–1920-ban nagykövet az Egyesült Államokban.

⁹ Tárcaján belül sokan sürgették Franciaország feltétel nélküli támogatását, de a Belgrádnak küldött hadüzenetig a Kabinet legalább fele távol akarta tartani Britanniát egy balkáni vitától. Lásd *Zara S. Steiner: The Foreign Office and Foreign Policy 1898–1914*. Cambridge 1969. 157–160. A júliusi krízis dokumentumai: Public Record Office, London. Foreign Office (továbbiakban: FO) 371/1899 és 1900 jelzetű kötetek.

felborította volna az európai hatalmi egyensúlyt. Ausztria–Magyarországnak azonban csak egy jó héttel később, szövetségesi szolidaritásból küldte el a Foreign Office néhány tisztviselője által már erősen szorgalmazott hadüzenetet. Plasztikusan írja le F. R. Bridge, hogy a művelt és jómódú társadalmi körökben milyen erős rokonszenv uralkodott a Monarchia iránt.¹⁰ A Foreign Office adminisztratív feje, Arthur Nicolson pedig a távozó Mensdorff nagykövetnek¹¹ sajnálkozott, hogy „egy időre el kell válnunk”.¹² Ugyanakkor a „királygyilkos” Szerbiával szemben csak annak eredményes katonai ellenállása nyomán oldódott az ellenszenv.¹³

Az állóháború kialakulását követően mindkét hadviselő oldal új szövetségesek bevonásával remélte a fölényt és így a győzelmet megszerezni. Versenyfutás indult, hogy ki milyen területi ígéretekkel tudja maga mellé állítani a semleges államokat. Érthető módon mindkét tábor ellenfele területét kínálta csalétekül. Olaszország esetében Tirol, Isztria és Dalmácia, Romániánál Erdély és a Tiszántúl, illetve Besszarábia lehetett az alku tárgya, Bulgária esetében pedig az 1913-ban Szerbiához került Macedónia átengedéséért cserébe merült föl a Száva menti királyság kompenzálása a Monarchia területéből. A brit diplomácia vezető szerepet játszott a Balkánt érintő titkos tárgyalásokban.¹⁴

Az 1915 áprilisában megkötött titkos londoni egyezmény hadba lépése esetén Olaszországnak ígérte az olasz többségű Trentino mellett a horvát többségű Isztriát és Észak-Dalmáciát is. Ez is előrevetítette a Monarchia pusztulását, ezért ilyen értelemben jól jött a birodalom felosztásáért küzdő cseheknek és brit barátainak.¹⁵ A londoni egyezmény miatt érzett lelkiismeret-furdalásának is szerepe volt abban, hogy Grey hajlott a szerb és általában a délszláv igények méltányolására, így végül 1915. augusztus 30-án személyes, írásos ígéretet tett a horvát politikai emigránsok vezérének, Frano Supilónak, hogy a háború után a Monarchia délszláv birtokai maguk dönthetnek sorsuk felől.¹⁶ Románia esetében a brit kormány

¹⁰ *F. R. Bridge*: The British Declaration of War on Austria–Hungary in 1914. The Slavonic and Eastern European Review 47. (1969) 420–422.

¹¹ Albert Graf von Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein (1861–1945) osztrák–magyar diplomata, testvére révén Apponyi Albert sógora. 1920-ban ő volt az Osztrák Köztársaság első képviselője a Nemzetek Szövetségénél.

¹² *Victor H. Rothwell*: British War Aims and Peace Diplomacy 1914–1918. Oxford 1971. 77.

¹³ Nagy-Britannia délszláv politikájáról lásd *Szeghbő Patrik*: The Champions of Lasting Peace: Pro-Yugoslav British Intellectuals’ Crusade for a United Southern Slav State in the Course of the Great War. Doktori (PhD) értekezés. ELTE 2018.

¹⁴ *Hugh and Christopher Seton-Watson*: The Making of a New Europe: R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria–Hungary. London 1981. 6–7. fejezet; *Kenneth J. Calder*: Britain and the Origins of the New Europe 1914–1918. Cambridge 1976. 29–46.

¹⁵ Uo. 46.

¹⁶ *Seton-Watson, H. and C.*: New Europe i. m. 139.; *Calder, K. J.*: Origins i. m. 37–38., 41–43. Érdeemes megjegyezni, hogy Nicola Pašić szerb miniszterelnök következetesen elvetette az egyenlők szabad egyezményeként létrejövő délszláv egység tervét, ő szerb és ortodox vezetésű Nagy-Szerbiát akart.

1915 elején még csak az egység létrehozatalának támogatását ígérte,¹⁷ viszont sokallotta az egész Bánátra, valamint az oroszok által részben maguknak igényelt Bukovinára vonatkozó román igényt. Brit részről a Bánát nyugati felét Szerbiának szánták (az ott többséget alkotó magyar és német lakosságot teljesen figyelmen kívül hagyva), de 1915 júliusában az orosz vezetés – egyes források szerint angol és francia nyomásra – belement az angolok által is fél Magyarországként megjelölt maximális román igények teljesítésébe, s ezt London július 7-én hivatalosan is jóváhagyta.¹⁸ 1916. augusztus 17-én, Bruszilov sikeres offenzívája után Bukarestben Ion Brătianu román miniszterelnök és a négy antant nagyhatalom követe által Románia hadba lépéséről aláírt titkos szerződés minden román igényt kielégített.¹⁹ Wickham Steed Románia ígéretét Magyarország halálos ítéletének tartotta,²⁰ a Foreign Office pedig biztos volt benne, hogy ezek után a magyarok ellenezni fognak minden egyezkedést.²¹ A Szerbiának, Olaszországnak és Romániának tett brit ígéretet Ausztria–Magyarország olyan nagymértékű megcsonkítását helyezték kilátásba, hogy beváltásuk esetén valóban nehéz lett volna elképzelni a beteg túlélését. Erre az angol külügyi hivatalnokok és politikusok közül elsőként Arthur Nicolson²² figyelmeztetett. Külön kitért arra, hogy a Magyarországgal kapcsolatos igények teljesítése újabb konfliktusok forrása lenne.²³ E tapasztalt, magas rangú diplomata aggályaira azonban nem fordítottak figyelmet. Illetve Grey külügyminiszterben felmerült, hogy a szlávok és a magyarok kiválása után a maradék Ausztria csatlakozhatna Németországhoz, és ezzel jelentősen csökkenne ott a poroszok befolyása.²⁴ Mivel azonban a Külügyminisztérium korai

¹⁷ Sir George Barclay és Grey táviratváltása, 1915. jan. 25. és 27. FO 800/71.

¹⁸ *Calder, K. J.*: Origins i. m. 39–40.; *Seton-Watson, H. and C.*: New Europe i. m. 137.

¹⁹ *Galántai József*: Az első világháború. Bp. 1980. 304.; *Seton-Watson, H. and C.*: New Europe i. m. 177.; *Hercegh Géza*: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyarország a világháborús Európában 1914–1945. Bp. 1999. 55–56. A Bukarestben aláírt titkos szerződés szövegét közli *Sztáray Zoltán*: A bukaresti titkos szerződés. Hogyan adták el Erdélyt az antant hatalmak? Új Látóhatár 31. (1980) 1. sz. 3–8.

²⁰ Steed memorandumuma a Times szerkesztősége számára, London, 1916. aug. 4. Printing House Square Papers, London. Vö. *Wilfried Fest*: Peace or Partition. The Habsburg Monarchy and British Policy 1914–1918. London 1981. 37.

²¹ *Rothwell, V. H.*: British War Aims i. m. 78.

²² Sir Arthur Nicolson (1849–1928) 1916-tól Lord Carnock, brit diplomata, 1888 és 1893 között budapesti főkonzul, később spanyolországi, majd oroszországi nagykövet, 1910–1916-ban Permanent Under-Secretary, vagyis az apparátus feje. Budapesti elődeivel és utódaival ellentétben kifejezetten nem kedvelte a magyarokat, egyes források szerint ennek oka felesége budapesti viselkedése volt.

²³ „Ausztriát és Magyarországot nem lehet egyszerűen leradírozni a térképről. [...] Ha egyszer sor került a békefeltételek megvitatására, igen kínos lesz azoknak az ígéreteknek a beváltása, amiket most valamilyen pillanatnyi cél érdekében sebtében teszünk.” 1915. április 24-ei (25-ei) feljegyzés a Foreign Office-ban. *Calder, K. J.*: Origins i. m. 39.

²⁴ Edward Grey üzenete George Buchanan szentpétervári brit nagykövetnek Pavel Miljukov orosz kadet politikussal folytatott beszélgetéséről. London, 1916. máj. 15. Idézi *Rothwell, V. H.*: British War Aims i. m. 78.

kötelezettségvállalásait a kormánnyal nem hagyták jóvá, ez a tény csökkentette azok jelentőségét.

A változó brit álláspontokat elsősorban a háborús stratégia szükségletei indokolták, nem pedig a Monarchia iránti szimpátia vagy antipátia, esetleg a nemzetiségi elv elfogadása, az etnikai határok megteremtése melletti elvi döntés. A közvéleményt és magukat az egyszerű katonákat viszont megfogta a hatásos szöveg: „The war to end war”, vagyis hogy ez lesz az utolsó háború, mert kiküszöböli az újabb háborúk veszélyét. Mivel az előző évszázad háborúinak oka általában a kiélegítetlen nemzeti törekvésekben rejlett, nem volt nehéz érvelni Közép-Európa nemzeti alapon történő felosztása mellett. Seton-Watson és Steed a Monarchiából érkező emigránsokkal együtt a háború kezdetétől fogva intenzív kampányt folytattak e nemesnek tűnő cél mellett.²⁵

1916-ban mindkét oldalon a kimerültség félreérthetetlen jelei mutatkoztak, erősödött a békevág, Wilson amerikai elnök pedig késznek mutatkozott közvetíteni a harcoló felek között. Aktuálissá vált a brit békefeltételek megállapítása. A Foreign Office két diplomatája, a miniszter másodhelyettese (Assistant Under Secretary) Ralph Paget és Grey korábbi magántitkára, William Tyrrell 1916. augusztus 7-én kelt memoranduma arra hivatkozva, hogy a Habsburg Monarchia mindig is Németország eszköze maradna, annak felosztását javasolta, pótlása érdekében pedig elképzelhetőnek tartotta az Oroszországgal való baráti, sőt szövetségi viszony kiépítését. A Közép-Európára vonatkozó javaslatban Seton-Watsonék, illetve Supilo felfogását ágyazták be a hagyományos egyensúlyi politikába. „A Bécsi Kongresszus úgy próbálta biztosítani a hatalmi egyensúlyt Franciaországgal szemben, hogy királyságok sorát hozta létre, abban a reményben, hogy ezek minden jövőbeli francia agresszióval szemben hatásos gátnak fognak bizonyulni. E teremtmények azonban nem feleltek meg a hozzájuk fűzött várakozásoknak, mert mesterségesek voltak és népeiknek nem hoztak megelégedettséget és jólétet. Az általunk javasolt megoldásnak az az előnye, hogy szilárdabb és tartósabb alapokon nyugszik, mint a bécsi szerződésben foglalt rendelkezések.” E szilárdabb és tartósabb alapot a két tapasztalt diplomata a nemzetiségi elv elfogadásában és az Osztrák–Magyar Monarchia felosztásában vélte megtalálni, s ennek megfelelően helyére egy föderális alapon szervezett délszláv államot és egy Lengyelországgal egyesült cseh államot javasolt.²⁶

²⁵ *Harry Hanak: Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: a Study in the Formation of Public Opinion.* London 1962.; *Seton-Watson, H. and C.: New Europe* i. m.; *Jeszenszky Géza: Egy brit hetilap szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia megsemmisítésében.* In: Seton-Watson és a New Europe. Megjelenés alatt.

²⁶ „Suggested Basis for a Territorial Settlement in Europe”. London, 1916. aug. 7. A memorandumot (a szerzők megnevezése nélkül) elsőként közölte *David Lloyd George: War Memoirs of David Lloyd*

A politikusokétól gyakran eltérő utakon járó brit hadvezetés a külpolitikában nehezen tért le a kitaposott ösvényekről, s az önrendelkezés gondolatát sem elvi, sem gyakorlati szempontból nem találta szerencsés ötletnek. Lord William Robertson, a vezérkar főnöke 1916. augusztus 31-én benyújtott memoranduma kétségbe vonta, hogy a német hadseregre teljes vereséget lehetne mérni, de azt az európai egyensúly szempontjából nem is tartotta kívánatosnak. Kifejezetten helytelenítette Ausztria–Magyarország felosztásának gondolatát, csak Bosznia–Hercegovinát adta volna át Szerbiának. Lengyelország függetlenségének helyreállítását viszont – egy orosz nagyherceg uralma alatt – támogatta.²⁷ Az álláspontok egyeztetésére hivatott testület, a Háborús Bizottság (War Committee) számára készített memorandumban Arthur Balfour, ekkor az Admirális első lordja, pár hét múlva azonban már külügyminiszter, a konzervatív alapállásúak közül szinte egyedül hajlott az önrendelkezési gondolat elvi és gyakorlati támogatására. A jövőbeni nemzetközi vitaforrások csökkentésének reményében javasolta, hogy tanulmányozzák a Habsburg Monarchia nemzetiségi mozgalmainak követeléseit. Ő viszont – összhangban Steed és Seton-Watson felfogásával s az utolsó száz év angol külpolitikájával – Lengyelország függetlenségét nem látta megvalósíthatónak, csupán Oroszországban belüli autonómiáját tartotta kívánatosnak.²⁸ Ekkor azonban még nem született kormány szintű döntés, az adott pillanatban a brit vezetés nem kívánta magát semmilyen program mellett elkötelezni, el akarta ugyanis kerülni, hogy előzetes kötelezettségvállalások nehezítsék akár egy különbéke, akár egy általános megegyezési béke megkötését vagy a győzelem maximális kiaknázását.

Az Egyesült Államok újraválasztott elnöke, a „győzelem nélküli békét” szorgalmazó Woodrow Wilson 1916. december 18-án békefeltételeik közlését javasolta a hadviselőeknek, hogy azok alapján tárgyalásokat lehessen kezdeni. Pár nappal korábban a Központi Hatalmak ugyancsak béketárgyalásokat javasoltak, konkrét feltételek megnevezése nélkül. Az antant ezt merő propagandának tekintve elutasította, de Amerikának a hadikölcsönök és az élelmiszer-szállítások miatt lekötöztetett olyan választ kellett adnia, amely vonzó, igazságos hadicélokot hirdetve alkalmasnak tűnt az elnök és a közvélemény megnyerésére.²⁹ A december

George I–II. London 1936. I. 43., illetve *Uő*: The Truth About The Peace Treaties I–II. London 1938. I. 31–50. Részletesen összefoglalja *Rothwell, V. H.*: British War Aims i. m. 42–44., itt: 43. A Monarchiát érintő vonatkozásokat kimerítően veszi szemügyre *Calder, K. J.*: Origins i. m. 94–96.

²⁷ *Field Marshal Sir William Robertson*: General Staff Memorandum. London, 1916. aug. 31. Lásd *Calder, K. J.*: Origins i. m. 97–98.; *Rothwell, V. H.*: British War Aims i. m. 49–50. David French szerint a katonai vezetés realisabban mérte fel az erőviszonyokat, és a békében kevésbé akarta figyelembe venni francia és orosz szövetségese szándékait. Lásd *David French*: British Strategy and War Aims 1914–1916. London–Boston 1986.

²⁸ *Calder, K. J.*: Origins i. m. 100.

²⁹ *Sierling Kernek*: The British Government's Reactions to President Wilson's 'Peace' Note of December 1916. The Historical Journal 13. (1970) 721–766. A brit kormány szakértői megállapították, hogy

28-ai angol–francia konferencián elfogadott és Wilsonnak 1917. január 10-én átnyújtott válaszejgyezék a háborúnak morális jelleget tudott adni azzal, hogy leszögezte, a hadviselő felek célja „az olaszok, valamint a szlávok, a románok és a cseh-szlovákok felszabadítása az idegen uralom alól”. A nemzetközi kapcsolatokban forradalmi újdonság volt az „elnyomott nemzetek” fogalma és felszabadításuk meghirdetése.³⁰ A lengyelek jövőjét viszont a jegyzék az orosz kormányzat hatáskörébe utalta.³¹

Különbéke-kísérletek Ausztria–Magyarországgal

Az 1917 tavasza és 1918 tavasza közötti időszak brit politikája is azt bizonyítja, hogy Közép-Európa jövője akkor még nem dőlt el. Nem csupán a harctereken volt még kérdéses a háború kimenetele, de a brit kormány is kész volt új utakon keresni a megoldást. 1916 decemberében az erőteljesebb hadviselést szorgalmazó David Lloyd George walesi liberális politikus vette át a brit kormány vezetését és egy öttagú, úgynevezett Háborús Kabinettel szinte egyszemélyi hatalmat épített ki. Az új miniszterelnök a 20. század nagy demagógjaihoz hasonlóan meg volt arról győződve, hogy a világ nagy problémáira egyszerű válaszok adhatók. Azt ígérte, hogy Németországot egy „knock out blow”-val kiüti, és ehhez csupán arra van szükség, hogy különbékét kössenek a Habsburg Monarchia új uralkodójával.

A kis szövetségeseknek tett eddigi ígéretek súlyát nagyban csökkentette a tény, hogy Szerbia már összeomlott, majd a vérmes reményeket keltő román beavatkozás is csődöt mondott, sőt tovább növelte az antant stratégiai gondjait. Charles Hardinge, a külügyminiszter új állandó helyettese³² már 1917 januárjában úgy vélte, hogy kisebb területi veszteségeket elfogadva a Monarchia ráállna a különbékére, sőt a németellenes gát oszlopává válhatna.³³ Elgondolásait részletesebben Eric Drummond dolgozta ki, aki korábban Grey, majd Balfour magántitkára volt. Szerinte a különbéke tartósan eltávolította volna egymástól Németországot és Ausztriát. A cseheket és a délszlávokat Drummond Magyarországhoz hasonló autonóm státussal gondolta kielégíteni, így négy egységből álló föderációvá alakítva a Monarchiát. A lengyelek Galíciával és Porosz–Lengyelországgal kiegészülve Oroszországgal perszónáluniót alkottak volna. Olaszországnak,

---

ha az Egyesült Államok felfüggesztené szállításait, ez néhány hónapon belül megbénítaná a brit hadigépezetet, tehát Wilson képes lenne kikényszeríteni a békekötést.

³⁰ *Ormos Mária*: Padovától Trianonig 1918–1920. Bp. 1983. 16–17.

³¹ *Calder, K. J.*: Origins i. m. 103–104.

³² Charles Hardinge (1858–1944) diplomata és politikus. Nagykövet Oroszországban (1904–1906), a külügyminiszter állandó helyettese (1906–1910). 1910-ben főnemesi rangra emelve (Lord Hardinge of Penshurst) India alkirálya (1910–1916). 1916–1920 között ismét a külügyminiszter állandó helyettese.

³³ Uo. 113–114.

Szerbiának és Romániának a korábban ígérteknél kevesebbel kell majd beérniük, jelentette ki a február 19-ei memorandum. Olaszország Kis-Ázsiában, Szerbia pedig Bosznia-Hercegovinában és Dél-Dalmáciában kapott volna területeket. Romániát Besszarábia egy részével és az erdélyi románoknak biztosított jogokkal javasolta kielégíteni.³⁴ Hardinge több ízben is hangsúlyozta, hogy e négyes föderáció „erős gátat teremtene a német *Drang nach Osten*nel szemben”.³⁵

A korábban inkább felosztás-pártinak mutatkozó Foreign Office-ban sokan álltak a terv mellé, a politikus-katonák pedig (így Maurice Hankey, William Robertson, John Jellicoe) még könnyebben fogadták el a Habsburgokat megmentő különbke tervét.³⁶ Lord Robert Cecil (ekkoriban blokádügyi miniszter)³⁷ számára ez jóval rokonszenvesebb megoldás volt, mint a „balkanizálódás”, hiszen amint mondta, „kis független államokkal kapcsolatos balkáni tapasztalataink nem túlságosan biztatóak”, ezért nem tartotta célszerűnek a kipróbálatlan kis nemzetekre bízni Európa jövőjét és biztonságát.³⁸ Ezt a felfogást a leghatározottabban az úgynevezett „liberális imperialisták” új nemzedéke (a „fehér domíniumok”-ról származó vagy ott hosszú időn át működő rangos hivatalnokok, mint például Lord Alfred Milner³⁹ és korábbi beosztottai, valamint Philip Kerr, Leo Amery⁴⁰) vallotta, a búr háború tapasztalataiból vonva le azt a következtetést, hogy a túl szigorú békefeltételek szükségtelenül meghosszabbítják a katonai konfliktusokat. Mint a birodalmi gondolat (a szó eredeti jelentésében az „imperializmus”) meggyőződéses hívei, bizonyos szimpátiát is éreztek a Habsburg Birodalom iránt, nem kívánták „elpusztítani azokat a politikai csoportosulásokat,

³⁴ Eric Drummond memoranduma, 1917. febr. 12–19. FO 800/197, 800/214. Vö. *Calder, K. J.: Origins* i. m. 114–115. Hardinge és Cecil jóváhagyta a tervezetet. *Rothwell, V. M.: British War Aims* i. m. 81.

³⁵ Hardinge feljegyzése, 1917. márc. 29. FO 371/3081/78 326, továbbá CAB 23/24. Vö. *Wilfried Fests: Peace or Partition: The Habsburg Monarchy and British Policy, 1914–1918*. New York 1978. 87.

³⁶ *Calder, K. J.: Origins* i. m. 115–117.

³⁷ Lord Robert Cecil (1864–1958) Lord Salisbury konzervatív miniszterelnök (1895–1902) harmadik fia, jogász, politikus. A világháború alatt blokádügyi miniszter, majd a külügyminiszter egyik helyettese. A Nemzetek Szövetsége alapításában és működtetésében vitt szerepéért 1937-ben Nobel-békedíjat kapott.

³⁸ Robert Cecil 1917. febr. 19-ei feljegyzése, FO 371/197. Vö. *Rothwell, V. H.: British War Aims* i. m. 83.; *Fests, W.: Peace or Partition* i. m. 88.

³⁹ Alfred Milner (1854–1925) német felmenőkkel is rendelkező brit gyarmati irányító és politikus. Az angol–búr háborúban kemény eszközökkel járult hozzá a győzelemhez. 1916–1918-ban a Háborús Kabinet tagja, 1918–1919-ben hadügyminiszter.

⁴⁰ Leopold Moritz Stennett Amery (1873–1955) apja az indiai brit igazgató tisztviselője, anyja az 1841-ben Pesten született, a zsidó vallásból református hitre tért Szafor (Saphir) Erzsébet, a neves orientalista Gottlieb William Leitner húga volt. 1911-ben Liberális Unionista (később Konzervatív) platformon Dél-Birmingham képviselőjévé választották, mandátumát egészen 1945-ig megőrizte. 1916-ban David Lloyd George miniszterelnök parlamenti államtitkára lett. Közreműködött a zsidó államot megalapozó 1917-es Balfour-deklaráció megszületésében. A háború után Churchill híveként fontos miniszteri tárcákat töltött be.

amelyeknek legalább van összetartó ereje és szilárdsága, hogy ezzel szabadjára engedjünk egy sereg laza felépítésű kísérleti államot, amelyek az európai politika örvényes vizeiben az éles fogú, nagy birodalmakhoz veszélyesen közel fognak úszkálni”.⁴¹ Milner, konzervatív létére Lloyd George egyik elsőszámú bizalmasa, a Háborús Kabinet tagja, szóban még tovább ment ennél: „Célszerűtlennek tartja a háború utáni rendezés részeként Csehszlovákia, Jugoszlávia és a megnagyobbított Románia létrehozását. [...] Igyekeznünk kell biztosítani autonómiájukat stb., de nem kellene hangoztatnunk, hogy addig harcolunk, amíg törekvések nem teljesülnek, vagyis amíg Ausztria, Törökország és Bulgária fel nem bomlik.”⁴² Ráadásul két további esemény is a Monarchia létének megőrzése mellett szólt. Az 1917. februári oroszországi forradalom miatt egyre nyilvánvalóbbá vált a keleti front válsága, ez pedig megnövelte a német győzelmi esélyeket, következésképp a Monarchiával kötendő azonnali béke szükségességét is. Ezzel egybeesett Ausztria–Magyarország új uralkodójának erősödő eltökéltsége, hogy befejezi a háborút, mielőtt még az ő trónját is elsöpri a forradalom. A Sixtus páрмаi herceg nevéhez fűződő titkos missziókat angol részről nagy érdeklődéssel fogadták, maga a miniszterelnök is több alkalommal találkozott Károly sógorával, de a beígért zsákmányt féltő olasz kormány vétót emelt a tárgyalások ellen, így nem is derült arra fény, hogy Ausztria–Magyarország valójában nem különbékére, hanem általános megegyezéses békére törekedett.⁴³

1917. április 11-én nyújtotta be a brit Háborús Kabinet számára Leo Amery, a liberális imperialisták egyik legjobb koponyája a békefeltételek területi vonatkozásairól készített memorandumát. A független nemzetállamok létrehozását nemcsak nehezen elérhető maximális célnak, de az etnikai kevertség miatt megvalósíthatatlannak, gazdaságilag pedig kifejezetten károsnak tartotta. Egy általános kompromisszumos béke érdekében Kelet-Európában lehetőséget látott az engedményekre, a nemzeti törekvéseket pedig autonómiákkal és az egész térség föderális megszervezésével javasolta megoldani.⁴⁴ A Háborús Kabinet kiküldött bizottsága 1917. április 28-ei jelentésében mindezek figyelembevételével készítette el az

⁴¹ Alfred Milner egyik szócsövének, a magyar származású Sidney Low-nak az Egyesült Államokban publikált szavait idézi *Arthur J. May: The Passing of the Hapsburg Monarchy I–II*. Philadelphia 1966. II. 542.

⁴² A kabinetminiszter 1917. márc. 28-ai Sidney Low-hoz intézett szavait lásd *Desmond Chapman-Huston: A Memoir of Sir Sidney Low*. London 1936. 267–268.

⁴³ Lajos Iván, Wolfgang Steglich, Friedrich Engel-Janosi, Pierre Renouvin és Zbyněk Anthony Bohuslav Zeman kutatásai és munkái alapján ismerteti e meghíúsult békekísérlet történetét *Galántai J.: Az első világháború i. m. 375–376., 405–412*. Angol szempontból foglalja össze *Rothwell, V. H.: British War Aims i. m. 84–87*. Vö. *Calder, K. J.: Origins i. m. 116*.

⁴⁴ *Calder, K. J.: Origins i. m. 118–119*. Amery a következő hetekben két további memorandumban foglalkozott a Kelet-Közép-Európában brit szempontból kívánatos megoldásokkal. Lásd uo. 236. és 37. jegyz.

új helyzet diktálta békefeltételek területi pontjait. „Az elérni kívánt rendezésben az alapvető brit érdek a következőkre irányul. Csökkenteni a központi hatalmak erejét és erőforrásait, figyelembe venni az érintett lakosság óhajait (amennyire ez lehetséges), végül olyan szilárd viszonyokat teremteni, amelyek tartós békét eredményeznek. [...] A Bizottság magáévá tette azt a nézetet, hogy rendkívül fontos Kelet-Európában hatásos gátat hozni létre a német politikai, gazdasági és kereskedelmi hatalommal szemben, amely befolyásának a Közel-Kelet felé történő kiterjesztésére törekszik.”⁴⁵

A tradicionális – és tradicionálisan osztrákbarát – brit politikai elitnek tehát nem esett nehezeze visszatáncolni Ausztria–Magyarország felosztásának gondolatától, hiszen valójában csak egy kisebb csoportja rokonszenvezett a nagy múltú birodalom eltüntetésének tervével, míg a többség nehezen szánta rá magát a kisebb közép-európai népek kispolgári emigránsai által képviselt nemzeti törekvések támogatására. A fő (sőt az egyetlen igazi) hadicél a Németország fölötti győzelem elérése volt, ennek érdekében készek voltak ugyan belemenni a közép-európai nagyhatalom megszüntetésébe, de legalább ennyire készek voltak kiegészíteni is vele.

1916 őszétől már komoly nyilvános viták folytak Angliában a Monarchia jövőjéről.⁴⁶ 1916. október 19-én Seton-Watson – saját pénzén és a Tomáš Garrigue Masaryk által Amerikában összegyűjtött 2000 fonttal – megindította a Monarchia nemzeti alapon történő felosztásának népszerűsítésére hivatott, e programot nevében is hirdető *The New Europe* című hetilapot.⁴⁷ A jól szerkesztett, nemzetközi szerzői gárdával rendelkező, kezdetben 5000 példányban megjelenő hetilapnak köszönhetően a brit politikai vezetésben és a közvéleményben Közép-Európával kapcsolatban teret nyertek a részletes ismeretek, de egyoldalú, elfogult beállításban. Seton-Watson őszinte meggyőződéssel hirdette, hogy Ausztria–Magyarország szétzúzásával, népeinek önálló államalakításával jobb és igazságosabb világ jön létre, és ez győzelemhez segíti az antanthatalmakat.⁴⁸

1917 elején azonban, Károly trónra lépése nyomán új erőre kaptak a Habsburg Monarchia föderalizálásának brit hívei. Noel Buxton liberális parlamenti képviselő, aki régóta elkötelezett híve volt a Balkánon élő népek függetlenségének, előterjesztette saját, a föderális átalakuláson alapuló rendezési tervét, mint az

⁴⁵ Uo. 119.

⁴⁶ Ezekről részletesen lásd *Jeszenszky G.*: *Elveszett presztízs* i. m.; *Uő.*: *A történelmi Magyarország egyik sírásója* i. m.; *Uő.*: *Seton-Watson és a New Europe* i. m.

⁴⁷ *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 171–180.

⁴⁸ A „felszabadítás” programja azért nem vonatkozott mindenkire. Seton-Watson kifejezetten elhatárolta magát – és lapját – Lengyelország függetlenségének támogatásától, mert nem kívánt szembekerülni a cár szláv birodalmával. Lásd *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 188–189.

egyetlen olyan megoldást, amely valamennyi nemzeti csoport és kisebbség jogait és érdekeit biztosítani tudja.⁴⁹ Az oroszországi fejlemények, az „annexiók és hadisarc nélküli béke” programja hatására a radikális brit parlamenti képviselők elérték, hogy az Alsóház 1917. július 24-én vitát tartott a hadicélokról. Buxton itt azt követelte, hogy ajánljanak föl Ausztria–Magyarországnak elfogadható békefeltételeket. Kétségbe vonta, hogy kis nemzeti államok gátat tudnának képezni Németországgal szemben. „Amennyiben a tartós békét a nemzetközi gépezet tökéletesítésével próbáljuk megteremteni, úgy a tüzet okádó Ausztria-ellenesek legtöbb érve csődöt mond.”⁵⁰ Balfour miniszter helyettese, Lord Robert Cecil révén óvatos választ adott. Hangsúlyozta, hogy nyilvánvalóan nem Ausztria az elsősorú ellenség, a brit kormány pedig nem kötelezte el magát a felszabadítás semmilyen konkrét formája mellett, amit majd a békekonferencián képviselni fog.⁵¹

Henry Noel Brailsford, munkáspárti publicista augusztusban alapos érveléssel fejtette ki Ausztria–Magyarország föderális alapon történő újjászervezésének lehetőségét mint alternatív megoldást. A háború utáni rendezés legalapvetőbb kérdését vetette fel a tekintélyes *Contemporary Review*-ban: vajon a javasolt nagyarányú határváltozások után kialakuló új hatalmi egyensúly révén tudják-e majd a szövetségesek a jövőbiztonságot jobban garantálni, vagy olyan új megoldásokkal, amelyek a demokrácia térhódításán és a nemzetközi együttműködés eszméjén alapulnak? Nem zárta ki bizonyos határváltozások lehetőségét és elismerte annak szükségességét, hogy meg kell törni Németország közép-európai hegemoniáját, de úgy vélte, hogy az oroszországi forradalom után, amely kiküszöbölte a reakciós pánszlávizmust, elkerülhetetlenné vált, hogy az osztrák–magyar dualizmust felváltsa a föderalizmus. A Monarchia felosztása ellen nyomós érveket sorakoztatott fel. Úgy vélte, hogy a ragaszkodás e célhoz meghosszabbítaná a háborút, megvalósulása esetén pedig jelentős nagyságú, az uralkodó többségnek kiszolgáltatott, tehát valószínűleg elégedetlen és boldogtalan kisebbségek, újabb Ulsterek jönnének létre. Hangsúlyozta, hogy amint az Olaszországgal és Romániával kötött és napvilágra került titkos szerződésekből látszik, az új határok minden bizonnyal inkább a katonai és politikai adok-veszek játszámát és a különféle stratégiai megfontolásokat tükröznék, semmint a kérdéses területek nemzeti összetételét és a lakosság kívánságait. Gazdasági szempontból nézve pedig az új határok végeláthatatlan problémákat idéznének elő a vámok és a közlekedési útvonalak használata terén: a kis államok egészen az alárendeltségig rá lennének utalva szövetségeseikre, így a függetlenség reális tartalma kevesebb lenne, mint

⁴⁹ Noel Buxton: *The Entente and the Allies of Germany*. *Contemporary Review*, 1917. január

⁵⁰ T. P. Conwell-Evans: *Foreign Policy from a Back Bench*. Oxford 1932. 141–143.

⁵¹ Seton-Watson, H. and C.: *New Europe* i. m. 222.

egy olyan föderáció tagsága esetén, amely az újonnan létrehozandó Nemzetek Szövetségéhez kapcsolódna. Brailsford más megoldást javasolt. „Németország agresszív katonai terjeszkedésével szemben az ideális akadályt egy túlnyomóan szláv többségű Ausztria jelenti, amelyet múlt szenvedései és vegyes nemzetiségi összetétele érdekeltté tesz a béke fenntartásában.” Úgy vélte, hogy Károly alatt Ausztria már rálépett a föderációhoz vezető útra, sőt már Magyarországon is láthatók a helyes irányba tett lépések. A választójog folyamatban lévő kiterjesztése „Magyarországot épp annyira demokratikus országgá fogja tenni, mint amennyire már ma is alkotmányos”. A föderatív átalakulás „konkrét végrehajtása nem tartozik ránk. Ránk az tartozik, hogy ragaszkodjunk a Kettős Monarchia valamennyi nemzetisége számára megadandó valódi önkormányzathoz”. Végül Brailsford figyelmeztetett, hogy a csehek és a délszlávok nem azonosítják magukat emigránsaik programjával, nem kívánják a teljes függetlenséget. „A cseh képviselőknek a Reichsratban elmondott beszédeit vizsgálva azt találjuk, hogy sok férfias bátorsággal és nyílt kritikával [...] arról beszélnek, hogy egy föderatív, demokratikus Ausztria gyülekezőhelye lesz valamennyi nyugati és déli szlávnak. Azt akarják, hogy gátat lássunk benne Poroszország agresszív junkereivel szemben. Arra kérnek bennünket, hogy jussunk ezzel az Ausztriával megegyezésre.” Brailsford realista konklúziója az volt, hogy valószínűleg illúzió az Ausztriával köthető különbéké, de az átalakulóban lévő Monarchia „Németországot is a tárgyalóasztalhoz kényszerítheti, [...] csatlakozva hozzánk a tartós béke alapjainak kimunkálásában, ... [elérjük – J. G.] két fő célunkat: a militarizmus fölszámolását és a nemzetiség biztosítását”.⁵² Nem sokkal korábban a legszínvonalasabb konzervatív folyóirat, a *Saturday Review* is állást foglalt a nemzetiségi elvvel szemben.⁵³ Sőt egyesek még azt is fölvetették, hogy amennyiben elkerülhetetlen Ausztria némi amputációja, a dinasztiaát kompenzálni lehetne Szilézia visszaadásával, amelyet Nagy Frigyes az 1740-es években ragadott el a Habsburgoktól.⁵⁴

1917 elején, Károly trónra lépése és első intézkedései nyomán úgy tűnt, hogy az új császár-király komolyan törekszik a háború befejezésére és a nemzeti kérdés autonómiák útján történő megoldására. Július 19-én a berlini Reichstag határozatban csatlakozott az annexiók és a hadisarcok elvetésének programjához. A különbéké melletti érvek azonban nem maradtak válasz nélkül. Steed és Seton-Watson köre a *New Europe* mellett más folyóiratokban is hatásos érvekkel állt elő.⁵⁵ A napi események egyoldalú beállításán túl e cikkek – ellentétben

⁵² H. N. Brailsford: *The New Spirit in Austria*. *Contemporary Review*, 1917. augusztus 130–138.

⁵³ *Saturday Review*, 1917. június 9., idézi *Fest, W.: Peace or Partition* i. m. 97–98.

⁵⁴ *Lady Walburga Paget: Austria and Prussia*. *The Nineteenth Century*, 1917. május 1098–1100.

⁵⁵ H. W. Steed: *Austria and Europe*. *The Edinburgh Review*, 1917. január 1–22.; *Uő: What is Austria?* *The Edinburgh Review*, 1917. október 364–385.; C. W. Barry: *Break Austria!* *The Nineteenth Century*

vitapartnereikével – a jövőről csak általánosságokban beszéltek, s kiemelték, hogy az új és megnagyobbodott államok szoros együttműködését garantálni fogják közös németellenes érdekeik. A realisabb perspektíva, a magyarelles együttműködés, nem szerepelt az érvek között, talán mert ez kevésbé lett volna hatásos és meggyőző az angol olvasók számára.

A Foreign Office munkatársainak többsége növekvő rokonszenvvel fogadta a felosztást szorgalmazók programját. Az Információs Minisztériumban létrehozott Hírszerző Hivatal (Intelligence Bureau) tele volt olyan „szakértők”-kel (élükön Seton-Watsonnal), akik elfogadták a Monarchiából érkezett emigránsok felosztást szorgalmazó programját, és ebben a szellemben készítették jelentéseiket és memorandumukat. 1917 nyarán azonban a viszony még távolról sem volt harmonikus az új Hírszerző Hivatal és a Külügyminisztérium között. A minisztérium egyenesen arra figyelmeztette az előbbit, hogy „tartsák magukat a pusztá tényekhez, és tartózkodjanak ajánlások és javaslatok tételétől”.⁵⁶ Lord Robert Cecil helyettes külügyminiszter kifejezett fenntartásokkal fogadta az „Új Európa” tervet. Szerinte ugyanis a 19. századi európai nemzeti átalakulások tapasztalatai nem sok jót ígérnek, „amennyiben az európai béke kizárólag a nemzetiségi elv alapján jön létre”.⁵⁷

Az oroszországi forradalmak, illetve a bolsevik hatalomátvétel nyomán mindkét oldalon felerősödött a békét követelők hangja. A korábbi konzervatív kormány külügyminisztere, Lord Lansdowne 1917. november 29-én levelet jelentetett meg a *Daily Telegraph*ban (mivel a *Times* visszautasította a közlést), ebben általános békét javasolt a háború előtti status quo alapján. Ezt a politikusok nagy többsége elutasította. Megerősödött azonban az a vélemény, hogy a hatalmi egyensúly fenntartása érdekében szükség van a Habsburg Monarchia megőrzésére. A legfőbb érv emellett az volt, hogy ha Európa keleti felén két nagyhatalom is megszűnik, akkor ki fogja útját állni Németországnak? Erre hívta fel a figyelmet egy Bernből továbbított lengyel memorandum is, amely a brit vezetésben nagy figyelmet keltett.⁵⁸

Októberben katasztrofális vereséget szenvedett Olaszország Caporettonál, az Oroszországban a hatalmat megszerző bolsevikok novemberben nyilvánosságra

---

and After, 1917. szeptember 441–453.; *F. Gribble*: The Passing of a Legend. The Nineteenth Century and After, 1917. szeptember 870–884.; *C. W. Barry*: How to Break Austria. The Nineteenth Century and After, 1917. szeptember 885–902.; *Politicus*: Austria's Hour of Destiny. The Fortnightly Review, 1917. augusztus 288–295.; *Louise E. Matthaei*: Domestic Politics in Hungary. The Contemporary Review, 1917. október 413–421.; *Vladimir Nosek*: The New Spirit in Austria. The Contemporary Review, 1917. november 430–432.

⁵⁶ *Seton-Watson, H. and C.*: New Europe i. m. 210–211.

⁵⁷ Robert Cecil J. St. Loe Strachey-nek, 1917. nov. 13. FO 800/196.

⁵⁸ Horace Rumbold berni brit követ 1917. dec. 5-ei távirata két galíciai lengyel, Pininski és Perlowski javaslataival. Lásd *Fest, W.*: Peace or Partition i. m. 160–161.

hozták a cári birodalom által kötött titkos politikai szerződéseket (köztük a Konstantinápolyt Oroszországnak, Erdélyt pedig Romániának biztosítót), a hónap végén pedig általános fegyverszünetet javasoltak a hadviselőknek. A Központi Hatalmak ezt elfogadták, és december 5-én meg is állapodtak egy tíznapos fegyvernyugvásban, amelyet azután meghosszabbítottak. Ennek hatására december 9-én az egyesített román–oroszhaderő is fegyverszünetet kötött Focşaniban. Ezek az antant számára drámai események egyszerre igen vonzóvá tették az Ausztria–Magyarországgal kötendő különbéke gondolatát. Teljes katonai győzelemre ekkor nem lehetett számítani, Oroszország káoszba látszott hullani, így valóban úgy tűnt, hogy a jövőben Németországgal szemben csak a Monarchia képezhet ellensúlyt.⁵⁹ Seton-Watsonék kampánya és főként hetilapjuk hatására a brit közvélemény elhitte, hogy a nacionalista magyarok tántoríthatatlan ellenfelei minden komolyabb belső átalakulásnak, ezért a Foreign Office addig komolytalannak tekintette a Függetlenségi Párt nevében fellépő, Magyarországnak a háborúból történő kiválását felvető megkereséseket.⁶⁰ Most azonban érdeklődéssel fordult Károlyi Mihály személye felé, aki 1917. november végén Svájcban kereste a béke lehetőségét. Sir Horace Rumbold svájci brit követ (1897 és 1900 között Bécsben volt másodtitkár) engedélyt kapott, hogy fogadja az ellenség prominens ellenzéki vezetőjét, de mire az engedély megérkezett, Károlyi már hazautazott. A svájci angol hírszerzés vezetőjén keresztül azonban el tudta juttatni régi ismerősehez a békével és a Monarchia föderációvá történő átalakításával kapcsolatos nézeteit.⁶¹

Az antant számára kedvezőtlen hadi helyzetben Eric Drummond, Balfour magántitkára 1917 végén memorandumban fejtette ki, hogy Németországot kis szláv államokkal nem lehet majd kordában tartani, de erre egy átalakult Habsburg Monarchia képes lehetne. Ebben a német és a magyar rész mellett autonómiája lenne Csehországnak, tagja lenne az autonóm Lengyelország és egy autonóm Jugoszlávia, benne Szerbiával.⁶² Hasonló megközelítést képviselt a Háborús Kormány tagja, Jan Christiaan Smuts tábornok, Lloyd George feltétlen híve és ugyancsak bizalmasa.⁶³

⁵⁹ Rothwell, V. H.: *British War Aims* i. m. 162–163.

⁶⁰ Jeszenszky G.: *Elveszett presztízs* i. m. 288–289., 293–294.

⁶¹ Károlyi életrajzírójának a genfi tárgyalásokról adott részletes beszámolója nem lát érdemleges antant-hajlandóságot. Lásd *Hajdu Tibor*: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Bp. 1978. 234–238. Wilfried Fest szerint viszont Károlyi javaslatai kapóra jöttek a felosztást ellenzőknek, lásd *Fest, W.*: *Peace or Partition* i. m. 163–165.

⁶² Drummond memoranduma, 1917. dec. 12. FO 800/200, 86–88. Részletesebb ismertetése *Arday Lajos*: *Economics Versus Nationality. British plans for re-shaping East-Central Europe in 1917–1919. Angol Filológiai Tanulmányok / Hungarian Studies in English* 11. (1977) 167. Vö. *Calder, K. J.*: *Origins* i. m. 124.; Rothwell, V. H.: *British War Aims* i. m. 163–164.

⁶³ Jan Christiaan Smuts (1870–1950) dél-afrikai búr származású politikus. Sikeresen harcolt az angolok ellen az angol–búr háborúban (1899–1902), de a békekötés után a két gyarmatosító nép szoros együttműködésének volt a híve. A világháború első hónapjaiban a Német-Délnyugat-Afrikát elfoglaló

Smuts a miniszterelnök megbízásával és az 1917. november 29-ei szövetségesközi konferencia jóváhagyásával december 18-án Genfben érkezett, hogy Mensdorff volt londoni osztrák–magyar nagykövettel a jövőről tárgyaljon. Összefoglaló jelentése szerint „Londonból történt elutazásom előtt külön-külön megtárgyaltam a miniszterelnökkel és Mr. Balfourral, hogy milyen irányvonalat képviseljek e megbeszéléseken. Úgy értelmeztem, hogy utam célja kettős: meggyőzni az osztrákokat, hogy amennyiben kiszabadítják magukat a német uralom alól és felelevenítik a Brit Birodalomhoz fűződő jó viszonyukat, úgy számíthatnak teljes megértésünkre és támogatásunkra; másodsorban pedig minél több értesülésre tenni szert, miközben nem bocsátkozunk a németeket is érintő békefeltételek általános megvitatásába. [...] Volt egy harmadik célom is: lehetőleg rávenni az osztrákokat a különbékére. De ezt a témát sok szempontból kockázatosnak tűnt felhozni, minthogy nem szerettem volna kitenni magunkat annak a jövőbeli vádnak, hogy a különbéke érdekében Ausztriával intrikáltunk. Mielőtt azonban megbeszélésünk során eljutottam volna erre a pontra, Mensdorff megkímélt ettől a nehézségtől, és ő maga vetette fel a kérdést, kijelentve, hogy Ausztria számára a különbéke szóba sem jöhet. Ennek még a gondolata is örülség volna a számukra, a körülmények folytán képtelenek lennének azt végrehajtani, s bármennyire is súlyos a helyzetük, annyira még nem kétségbeesztő, hogy ilyen hitszegő és becsstelen dologra vetemedjenek. [...] Ausztria kész mindenre annak érdekében, hogy tisztességes béke jöjjön létre, de a háború alatt szövetségését nem hagyja el.”

A december 18–19-ei szigorúan titkos megbeszéléseken Smuts abból indult ki, hogy már csak udvariasságból is választ kívánnak adni a Hollandián és Svájcban keresztül érkezett osztrák békepuhatolozásokra. A brit kormány részéről biztosította partnerét, hogy „az a baráti érzés, amelyet a háború előtt a brit nép Ausztria irányában táplált, korántsem enyészett el. [...] Oroszország összeomlása friss aggodalmakat ébresztett Európa politikai jövőjét illetően, s befolyásos körökben sokan attól tartanak, hogy amennyiben nem jön létre a kontinensen valamilyen ellensúly Németországgal szemben, Oroszországot pótolva, úgy továbbra is bizonytalan maradhat Európa jövőendő békéje”. Amennyiben Ausztria függetlenné válna a Német Birodalomtól, Anglia kész lenne őt támogatni a gazdasági újjászületésben is. „Célunk segíteni Ausztriát abban, hogy nyújtsa a legnagyobb szabadságot és autonómiát az uralma alatt álló nemzetiségeknek, amennyiben egy valóban liberális birodalommá tudna válni, amelyben a hozzá tartozó népek – amennyire csak lehetséges – elégedettek, úgy Közép-Európában olyan szerepet tölthetne be, mint amit a Brit Birodalom játszik a világban: Szabad

---

csapatok parancsnoka volt. 1917-től Lloyd George miniszterelnök bevette öttagú Háborús Kabinetjébe a brit domíniumok képviselőjeként. Az 1920-as években, majd a második világháború idején a Dél-Afriakai Unió miniszterelnöke volt. A Tanácsköztársaság idején az antant nevében Budapesten tárgyalta Kun Bélával, aki a korábbiaknál méltányosabb javaslatokat elutasította.

Nemzetek Szövetségévé alakulna. [...] Így Ausztria küldetése a jövőben még jelentősebb lenne, mint a múltban volt. [...] Rámutattam, milyen sikereket ért el a Brit Birodalom a különböző népek és fajok kormányzása terén. Amennyiben Ausztria ugyanezt a liberális politikát követné – népei békés ön-fejlődésére törekedve a lehető legmesszebb menő helyi autonómiák révén –, akkor talán nem kevésbé meglepő sikert érne el, s ez az új politika olyan népeket is vonzáskörébe vihetne, amelyek jelenleg nem tartoznak hatósugarába.”

Mensdorff örömmel fogadta, hogy az alig egy évvel korábban meghirdetett brit felosztási szándék megváltozott, de hangsúlyozta, hogy „amíg tart a háború, addig semmit sem lehet tenni a Németországtól való elszakadás vagy egy új politika megkezdése érdekében”. Kifejtette, hogy Németországban a politikai hangulat változóban van, a művelt és hazafias német munkásosztály ugyan nem fogja követni az orosz példát, de „amint a háború befejeződik és a német nép szóhoz jut, az egész katonai rendszert elfújja”. Smuts kívánatosnak tartotta, hogy „a jövődő békés Európa alapját képező átrendezések lehetőség szerint nemzeti alapon történjenek”, s hogy „az osztrák politika a délszláv népek megbékítésére” törekedjék, majd kifaggatta partnerét, Ausztria–Magyarország hogyan oldaná meg a lengyel kérdést, milyen módon gondolja Szerbia, Románia és Olaszország [ebben a sorrendben! – J. G.] jogos igényeit kielégíteni. Mensdorff Szerbia esetében ezt nem tartotta túl nehéznek, de Romániát áruló országnak nevezte, és sógorát, „a pacifista” Apponyit idézte, aki szerint a magyarok „utolsó csepp vérukig harcolnak, de nem adnak át Romániának egy talpalatnyi földet sem”. Szerinte a románok egységét Bukovina átengedésével és Besszarábiával lehetne biztosítani. Végül megkérdezte, hogy „miként akarjuk a nemzeti elvet védeni azokkal az ígéretekkel, amelyeket Olaszországnak tettünk?” A brit tanács erre az volt, hogy Ausztria „fojtson el magában minden neheztelést, kezelje Olaszországot magasabb államférfiúi módon, s »a majdnem egészében olasz« Trentino átengedésével tegye Olaszországot barátjává és szövetségesévé”.

Második találkozójukon Mensdorff ismét az általános béke mellett érvelt. „Ha még egy évig tart ez a pusztítás, akkor Európa és a civilizáció már most is szánalmas helyzete helyrehozhatatlanná válik. [...] Németországban a politikai forradalom csak követheti a békét, meg nem előzheti [...], jelöljük meg céljainkat pontosan, tegyük oda az ellenség elé, s az majd vagy elfogadja, vagy elveti feltételeinket. Másként a háború félreértésből folytatódna.” Smuts Amerika erőforrásai, Anglia és Franciaország katonai és lélektani helyzete alapján a szövetségesek biztos győzelmét jósolta. „A háborúval járó minden rosszat nem valamiféle háborús szellemből kifolyólag vagyunk készek tovább is elviselni, hanem éppen a háborútól való irtózásunk következtében, azért, hogy a jövőben ne legyenek háborúk.” Egy harmadik, eredetileg nem tervezett megbeszélésen Mensdorff feljánlotta a

közvetítést a két fő ellenfél között, javasolta, hogy folytassák a tárgyalásokat, most már Czernin, „a politikai idealizmussal teli” fiatal államférfi és egy „meszszeemenő felhatalmazással rendelkező” személy [minden bizonnyal Lloyd George-ra gondolt – J. G.] között. Smuts a javaslattal egyetértett. A jelentést a befolyásos kabinetttag azzal a meggyőződéssel zárta, hogy „az Ausztriával szemben ez alkalommal követett irányvonalunk hasznosnak és gyümölcsözőnek fog bizonyulni. [...] Megaláztatása és kétségbeesése mélypontján Ausztriának látni engedtünk egy fénysugarat. Úgy hiszem, hogy minden idegszálának megfeszítésével azon lesz, hogy rávegye Németországot a mérsékelt békefeltételek elfogadására, s ezután segítségünkkel arra fog törekedni, hogy visszanyerje politikai függetlenségét Németországtól, és ezt érvényre is juttassa. Azt csak a jövő fogja megmutatni, hogy a valóban liberális Ausztria vízióját államférfijai tényleg vonzónak fogják-e találni.”⁶⁴ Lloyd George a jelentéshez annyit fűzött hozzá, hogy világossá vált, szükség van a brit hadicélok világos és határozott kifejtésére, nemcsak az ellenfelek számára, de a növekvő hazai háborús fáradtság és pacifista propaganda ellenúlyozására is.

A bolsevik békepropaganda és a Bresztben megkezdődött fegyverszüneti tárgyalások nagy ijedelmet keltettek az antantkormányok körében. Lloyd George szükségesnek látta nemcsak a hadicélok megfogalmazását, de az annexiós célok cáfolatát, a brit kormány békés szándékainak a hangsúlyozását is. A hódítási szándékokat elutasító, 1918. január 5-ei beszédét nem véletlenül a szakszervezetek vezetői előtt mondta el. Tagadta, hogy a háború a német nép ellen folya, s hangsúlyozta, hogy azt csak a Belgium ellen elkövetett német agresszió váltotta ki és védekező jellegű. „Azért sem harcolunk, hogy elpusztítsuk Ausztria–Magyarországot. A Czernin december 25-ei beszédében megjelölt célok túlságosan általánosak, sok minden beléjük fér, de hiányzik az alávett nemzetiségek autonómiája.” Márpedig – folytatta – az új Európának szilárd alapokon kell állnia, minden területi rendezésnek a kormányzottak beleegyezésén kell alapulnia. Lengyelország helyreállításának szükségessége után a brit miniszterelnök egyetértését fejezte ki Wilson elnök azon állásfoglalásával, miszerint Ausztria–Magyarország feldarabolása nem része hadicéljaiknak, ugyanakkor azonban hangsúlyozta: „úgy véljük, hogy nem lehet megszüntetni az azokon a tájakon a békét régóta veszélyeztető nyugtalanság okait, amíg igazán demokratikus elveken alapuló valódi önkormányzata nem lesz Ausztria–Magyarország azon nemzetiségeinek, akik azt régóta kívánják”.⁶⁵ Hasonlóan fogalmazott Wilson elnök

⁶⁴ FO 371/2864. Smuts jelentését először *Lloyd George, D.: War Memoirs* i. m. II. 1478–1489. adta közre. (Az ismertetés és fordítás az 1938-as kiadás alapján történt.) Vö. *Rothwell, V. H.: British War Aims* i. m. 164. és *Galántai J.: Az első világháború* i. m. 439.

⁶⁵ *Lloyd George, D.: War Memoirs* i. m. 1514.; *Taylor, A. J. P.: English History* i. m. 96–97.

három nappal később bejelentett 14 pontjában, bár ebben kétértelmű megfogalmazást olvashatunk a Monarchiával szembeni amerikai célokról. „Ausztria–Magyarország népei számára – amelyeknek a helyét a többi nemzet között tartalmazni és biztosítani kívánjuk – meg kell adni a legszabadabb lehetőséget az autonóm fejlődéshez.” Mindkét deklarációról elmondható, hogy a „valódi önkormányzat” és az „autonóm fejlődés” fogalmába akár a belső autonómia, akár a különválás és a teljes állami függetlenség belefért.

1918 január–februárjában mind a kormány, mind a Külügyminisztérium óvatos optimizmussal készült egy újabb tárgyalásra Ausztriával, de Cecil úgy vélte, hogy nem kell sietni, mert ha a Monarchia belső helyzete valóban annyira súlyos, érdemes a rá nehezedő nyomást tovább növelni. Olaszországot tájékoztatni kívánta a kapcsolatfelvételtől, de nem óhajtott neki beleszólást engedni a megbeszélésekbe. Hardinge és munkatársai eközben arra a következtetésre jutottak, hogy Orosz–Lengyelország kérdésére az osztrák megoldás lehet a legjobb. Arról is hírek érkeztek, hogy Svájcban George Herron [Wilson nem-hivatalos bizalmasa – J. G.] és az osztrák Heinrich Lammasch professzor között informális amerikai–osztrák megbeszélések folynak a különbékéről, tehát adódott a feladat, hogy meg kell kérdezni Wilson, rábízná-e Londonra az ügyet? Február 2-án Rumbold berni követ azt táviratozta, hogy Aleksander Skrzynski osztrák–magyar diplomata (1925–1926-ban lengyel miniszterelnök) közlése szerint Ausztia már kész lenne különbékét kötni. Február 7-én azonban egy angol szociáldemokrata lap leleplezte, hogy Smuts titkos tárgyalásokat folytatott az osztrákokkal. Emiatt a felosztás-párti csoport pánikba esett. Steed főnöke, Northcliffe útján megkísérelte rávenni a kormányt egy olyan nyilatkozat kiadására, mely szerint a kormány támogatja az elnyomott nemzetiségek felszabadítását. Balfour azonban ezt kezeken megtagadta, mivel úgy látta, hogy a propagandának is csak akkor szabad függetlenséget ígérnie, ha meghiúsul a remény, hogy Béccsel meg lehet egyezni.⁶⁶

Március 1-jén a brit kormány azon vitázott, hogy maga tárgyaljon-e Ausztriával, vagy bízza azt az amerikaiakra. Balfour ez utóbbi mellett érvelt, mivel az Egyesült Államok pénzügyi segítséget is tud kínálni Bécsnek, s ami fontosabb, őt nem kötik az Olaszországnak tett ígéretek. Mivel a miniszterelnökhöz közel álló befolyásos személyek (Lord Milner és Maurice Hankey, a Háborús Kabinet titkára) már tiltakoztak, amiért a Külügyminisztérium késlekedik élni a különbéke lehetőségével, a miniszterelnök úgy döntött, hogy bizalmi embere, Philip Kerr utazzon el Svájcba és szerezzen Skrzynskitől pontos információkat Bécs szándékairól, s hogy a németek tudnak-e a tervezett különbéke-tárgyalásról. Lloyd George is bizakodott, s úgy vélte, hogy egy tervezett Czernin–Smuts találkozón már csak

⁶⁶ Rothwell, V. H.: *British War Aims* i. m. 164–167.

arra kell ügyelni, hogy a németek ne szóljanak bele a békefeltételekbe. Smuts március 14-én kelt levelében azt javasolta a miniszterelnöknek, hogy egy „liberalizált” Ausztriának Orosz-Lengyelország és Szerbia mellett még Ukrajnát is fel kellene ajánlani. Mindez nem volt független a Szovjet-Oroszország és a Központi Hatalmak között Breszt-Litovszkban március 3-án aláírt békeszerződéstől, ami azzal fenyegetett, hogy a német hadvezetés a keleti frontról a nyugatira fogja átadni csapatait, amelyek majd kiharcolhatják a győzelmet Franciaország fölött. Ebben a hangulatban a briteket hideg zuhanyként érte, hogy március 14-én a teljesen letört Skrzynski – a Bécsből kapott új utasítások alapján – arról tájékoztatta Kerrt, hogy Ausztria ki fog tartani német szövetségese mellett.⁶⁷ Nyilvánvaló, hogy a breszti béke Károly császár- királyban is felélesztette a győzelem reményét, ezért végül elállt Németország cserbenhagyásának szándékától, ami egyébként nemcsak politikailag, de katonailag is igen nehezen lett volna kivitelezhető.

Elmulasztott lehetőség volt-e a Smuts–Mensdorff találkozó, illetve hogy Bécsben és Budapesten nem reagáltak érdemben Lloyd George (és Wilson) 1918. januári békeprogramjára, amely a Monarchia megmaradását, sőt akár területi növekedését is kilátásba helyezte? Eltekintve a brit kormány 1918 eleji késlekedésétől, elszánhatta volna-e magát Károly Németország akaratával szemben a békekötésre? Mindezt akkor, amikor a keleti fronton a Központi Hatalmak kezében volt a győzelem, és a németek az ott felszabaduló csapatok nyugatra vezénylésével biztosra ígérték a győzelmet a nyugati fronton is. De ha ebben nem is lehetett olyan biztos a Monarchia, szakíthatott-e Németországgal úgy, hogy egész oroszországi fegyveres ereje német parancsnokság alatt állt? Hogyan fogadta volna a német vezetés a szakítás szándékának bejelentését? Beletörődéssel aligha. De ha mindezek ellenére a Monarchia élt volna a brit ajánlattal, hogyan zajlott volna le a különbékéről folytatott érdemi tárgyalás? Az első brit feltétel a Németországgal való teljes politikai és katonai szakítás lett volna, s ezt a Monarchia nem garantálhatta a végrehajtás szintje biztos kudarcra miatt. Ha mégis ígéretet tett volna erre, akkor még mindig ott volt a román és az olasz kérdés. Anglia – és talán Franciaország is – úgy gondolta, hogy a szerződésben ígért területi jutalmat a két ország a csatatéren eljátszotta, de Olaszország még harcban állt, valamit kellett kapnia háborús erőfeszítése miatt. Ha Róma le is mondott volna Dalmáciáról, Isztriáról és Triesztről, az olasz lakosságú Trentino járt volna neki. Ausztria válasza erre persze az lett volna, hogy szó sem lehet arról, hogy az olasz hitszegés és a caporettoi vereség, jelentős olasz területek elfoglalása után Olaszország bármilyen területet kapjon. A sok szenvedés, véráldozat és katonai sikerek után minimum, hogy a Monarchiát nem érheti területi veszteség, különösen nem az olaszok javára! Kérdés, hogy az angol kormány vajon ezt

⁶⁷ Uo. 170.; *Seton-Watson, H. and C.*: New Europe i. m. 251.

elfogadta volna, s még inkább az, hogy ez esetben Olaszország nem emelt volna-e vétót a különbékére. A román igényeket London könnyű szívvel ejtette volna, de a szerbbaráttá vált közvélemény Bosznia–Hercegovinával szándékozta megjutalmazni a harctéren valóban jól teljesítő, de a túlerő által legyőzött délszláv államot. Smuts (és talán Lloyd George) ötlete az volt, hogy maga Szerbia is – autonómiáját, sőt dinasztiáját megőrizve – csatlakozzon a Monarchiához, a bajor–német mintát követve. Bécs talán örült volna a trializmus eme formájának, de Budapest a leghatározottabban elutasította volna azt, még akkor is, ha Horvátország (egyelőre) kimarad egy ilyen délszláv egységből. Különben is, a különbéke aligha írhatta volna elő, hogy Ausztria–Magyarország két kormánya változtassa meg államszerkezetét, adja föl a dualizmust és adjon autonómiát a nemzetiségeknek. A súlyos kérdések miatt nyilván elhúzódó különbéke-tárgyalások titkos voltát aligha lehetett volna sokáig tartani, Steed és Seton-Watson ugyanakkor minden bizonnyal botránnyal robbantott volna ki, akár Lloyd George bukásához és így a különbéke-tárgyalások leállításához vezetve. Ha viszont a békevágy erősebbnek bizonyul, és Nagy-Britannia (az engesztelhetetlen Georges Clemenceau által vezetett Franciaországgal együtt) a német vereség érdekében kitart a Monarchiával kötendő béke mellett, de közben megkötik a breszti békét, Vilmos császár a nagy lehetőség, a teljes győzelem felvillantásával valószínűleg könnyen magával ragadja szövetségese befolyásolható uralkodóját.

Ha a fenti gondolatmenet megállja a helyét, akkor a konklúzió az, hogy a különbéke megkötésének 1918 március–áprilisában kevés esély volt. A Monarchia azonban hibázott, amikor megszakította a tárgyalásokat és mindent egy lapra téve fel május 12-én Spaban megkötötte Németországgal az új szövetségi szerződést. Áprilisra ugyanis már látszott, hogy a németeknek nem sikerül elérni tavaszi offenzívájuk célját, Párizs elfoglalását, tehát a nyugati fronton aratott győzelem egyre irreálisabbá vált, annak ellenére, hogy a Központi Hatalmak katonai helyzete még kedvező volt. Legkésőbb ekkor kellett volna az uralkodónak felajánlania a különbékét.

A felosztási politika elfogadása

A breszti béke valóban azzal fenyegette az antantállamokat, hogy a keletről átszállított német csapatok Franciaországban kicsikarják a győzelmet még a friss amerikai csapatok megérkezése előtt. Kínálkozott a válasz: ha Oroszországban a németek keze erősen benne volt a két forradalom győzelmében, teljes mértékben indokolt fellázítani az Osztrák–Magyar Monarchia elégedetlen nemzetiségeit és így ütni ki Németország elsőszámú szövetségését.

1918. február 18-án a brit kabinet megbízta a híres sajtómágnást, Lord Northcliffe-et (a *Times* tulajdonosát, aki a külpolitikában Steedre hallgatott), hogy hozzon létre egy új szervezetet az ellenséges országok elleni propaganda megszervezésére és irányítására. A Propagandaminisztérium (Department of Propaganda in Enemy Countries nevű testület) Lord Crewe kis palotájában működött. Ausztria–Magyarországgal foglalkozó részlege élére Steed-et és Seton-Watsont állította az emberek befolyásolásához jól értő sajtócézar.⁶⁸ A Központi Hatalmak sajtója már korábban is a háborús uszítás fő felelősének tartotta Northcliffe-et,⁶⁹ kormányzati funkcióját pedig az ellenség veszedelmes fegyverének tekintette.⁷⁰ Ezzel egyidejűleg a Hírszerző Hivatalt is megerősítették és Politikai Hírszerző Főosztály (Political Intelligence Department) néven a Külügyminisztériumhoz csatolták.⁷¹ Ausztria–Magyarország nemzeti alapon történő felosztásának hívei most már több csatornán, megerősödött politikai hátszél birtokában tudtak tevékenykedni.

Northcliffe nem tétlenkedett, Seton-Watson és Steed javaslatára és az ő megfogalmazásukban február 24-én Balfour útján a Kabinet elé terjesztett memorandumban fejtette ki egy Ausztria–Magyarországgal szemben lehetséges új politika körvonalait. Minthogy a különbékére törekvés politikája eredménytelen volt, nem marad más lehetőség, mint „megtörni Ausztria–Magyarország, az ellenséges államok leggyöngébb láncszeme hatalmát minden németellenes és szövetségesbarát nép és tendencia támogatásával és bátorításával”.⁷² Megnyugtatásul azonban a javaslatban az is szerepelt, hogy a végső cél a közép-európai nem-német kis államok konföderációja.⁷³ A tanácsadói által is óvatosságra intett külügyminiszter azt javasolta, hogy a kormány egyelőre csak a propaganda szintjén fogadja el az új politikát, a későbbi fejleményektől téve függővé, hogy „erőfeszítéseink végső célja az ausztriai birodalom teljes felbomlása lesz-e, vagy csupán a német befolyás kiküszöbölése, a Habsburg-uralom meghagyásával”.⁷⁴ Ezzel magyarázható a Háborús Kabinet március 5-ei döntése, amely kifejezetten megtiltotta, hogy a röplapon teljes függetlenséget ígérjenek Ausztria–Magyarország népeinek, hiszen

⁶⁸ A propagandahivatal működésének meglepően hiteles krónikája *Sir Campbell Stuart: Secrets of Crewe House. The Story of a Famous Campaign*. London 1920. Vö. *Henry Wickham Steed: Through Thirty Years. A Personal Narrative I–II*. London–New York 1924. II. 185–206. és *Mark Cornwall: The Undermining of Austria–Hungary: The Battle for Hearts and Minds*. London 2000.

⁶⁹ *Klestenitz Tibor: A nagy háború propagandája és a magyar sajtó*. In *Medias Res* 4. (2015) 392–410.

⁷⁰ *Cornwall, M.: Undermining Austria–Hungary* i. m. 174.

⁷¹ *Seton-Watson, H. and C.: New Europe* i. m. 252–254., 259–261. Az új intézmény személyeire és vele kapcsolatos belső vitákra lásd *Rothwell, H. V.: British War Aims* i. m. 206–210.

⁷² *Steed, H. W.: Thirty Years* i. m. 187–189.; *Seton-Watson, H. and C.: New Europe* i. m. 260., 271.

⁷³ Lord Northcliffe levele Balfourhoz, 1918. febr. 24. Drummond feljegyzése alapján Balfour válasza, 1918. febr. 26. Northcliffe viszontválasza, 1918. febr. 27. Public Record Office, CAB 24/43. GT 3762.

⁷⁴ Uo.; *Seton-Watson, H. and C.: New Europe* i. m. 259–260.

lehetséges, hogy be kell majd érniük az autonómiával.⁷⁵ Minderre akkor került sor, amikor Lloyd George még arra készült, hogy az Ausztria–Magyarországgal kötendő különbékéről tárgyaljon. Pár nappal később azonban „az antant fővárosaiban felretették a különbéke-politikát”.⁷⁶

A felosztás brit híveinek kezdettől fogva komoly nehézséget okoztak a kelet-közép-európai népek történelmi ellentétei és az egymással rivalizáló területi aspirációkból fakadó viták. Az 1917. júniusi korfui egyezményben csak ideiglenesen sikerült áthidalni a Nagy-Szerbiát követelő szerb szövetséges és a föderatív Jugoszláviáért küzdő horvát emigránsok ellentétét. Ennél is nehezebb volt azonban az olaszok és a londoni titkos szerződés elutasításában egyetértő délszlávok kibékítése. Sidney Sonnino külügyminiszter nem titkolta, hogy a délszláv egység megteremtését olasz szempontból veszélyesnek tartja. Steed és Seton-Watson intenzív személyes fáradozásai azonban 1918. március 7-én meghozták a (csak ideiglenesnek bizonyult) eredményt: Andrea Torre olasz liberális parlamenti képviselő és Ante Trumbić, a főként horvátokból álló jugoszláv bizottság vezetője megegyezett, hogy a két nemzet kölcsönösen támogatja egymást a nemzeti egységért Ausztria–Magyarország ellen folytatott harcban. Ígéretet tettek arra, hogy „területi vitáikat a nemzetiségi elv és a népek önrendelkezési joga alapján, barátilag fogják rendezni”.⁷⁷ Az egyezmény tető alá hozása után Steed az olasz frontra utazott, hogy személyesen vegye kézbe az Ausztria–Magyarország bomlasztását célzó propaganda irányítását. Feltehetőleg már értesült a különbékére irányuló tárgyalások meghiúsulásáról. Április 2-án – „tapasztalt olasz hírszerző tisztekre”, valamint brit és francia kollégáikra hivatkozva – kérte Northcliffe-től, hogy a kormány „engedélyezze a Lengyel, a Cseh-szlovák és a Délszláv Nemzeti Tanácsnak saját területük függetlenségének kinyilvánítását. [...] A háború jelenlegi kritikus szakaszában minden erőfeszítést meg kell tenni annak érdekében, hogy megtörjük az ellenséges erők kohézióját. Talán azonnal a Háborús Kabinet elé terjeszthetné az ügyet és gyors döntést érhetne el. Ausztria–Magyarország elnyomott népeinek április 8-ai római kongresszusán közzé lehetne tenni a proklamációkat, majd ezeket az itteni fronton és az ausztriai hadsereg hátában azonnal fel lehetne használni mint »robbanékony« propagandát.” Két nappal később Northcliffe táviratot küldött az addig habozó kormány beleegyezéséről.⁷⁸ Steed döntő jelentőségűnek tartotta a brit kormány döntését, Calder szerint

⁷⁵ Calder, K. J.: *Origins* i. m. 178–179.; Seton-Watson, H. and C.: *New Europe* i. m. 260.

⁷⁶ Ormos M.: *Padovától Trianonig* i. m. 22.

⁷⁷ A tárgyalások részletesen ismertetését és az egyezmény közlését lásd Steed, H. W.: *Thirty Years* i. m. II. 181–185., illetve Seton-Watson, H. and C.: *New Europe* i. m. 247–251.

⁷⁸ A táviratváltás lelohelye: FO 371/3134/59242. Közli Z[byněk] A[nitbony] B[ohuslav] Zeman: *The Break-Up of the Habsburg Empire 1914–1918: A Study in National and Social Revolution*. New York 1961. 359–361., összefoglalja Seton-Watson, H. and C.: *New Europe* i. m. 264.

azonban Steed túloz,⁷⁹ mivel a döntésre a Foreign Office a későbbiekben nem hivatkozott, nem tekintette azt kötelezettségvállalásnak. A Kabinet új álláspontja mégis fontos volt, mert lehetővé tette a nagyarányú felforgató propaganda megindítását az olasz fronton.⁸⁰

A Monarchia „elnyomott nemzetiségeinek” április 8. és 10. között Rómában megtartott kongresszusa megerősítette a nemzeti függetlenségért és az új európai határokért folytatandó közös küzdelem programját. Április 9-én a francia kormány is elfogadta a közös propaganda új taktikáját, így megkezdődhetett a lélektani hadviselés történelmében újdonságnak számító intenzív kampány. Naponta mintegy 150 000 röplappal kezdték – szó szerint – bombázni az osztrák–magyar egységeket, ezeken bejelentették, hogy a szövetséges kormányok támogatják a cseh és délszláv függetlenség programját. A tervezett új államok határait feltüntetető térképek voltak a leghatásosabbak. A szláv és román katonákat dezertálásra szólították fel, kedvező fogadtatást ígérve nekik, s azt, hogy ha akarnak, beléphetnek a cseh és más nemzeti légiókba. Cseh és délszláv önkéntesek a fronton próbáltak kapcsolatba lépni a Monarchia szláv katonáival és szóban győzködték őket a függetlenség lehetőségeiről és előnyeiről.⁸¹ Hasonló felhívásokat juttattak el a hátországba is a cseh „Mafie” által kialakított földalatti csatornák révén.⁸² E propaganda ajánlata – nemzeti függetlenség, sosem álmódott, kedvező határok és szövetségesként történő elismerés az antant részéről – rendkívül vonzó volt. Joggal feltételezhetjük, hogy a kampány hozzájárult a Monarchia 1918. júniusi piavei offenzívájának kudarcához, sőt magához a végső összeomláshoz is.⁸³ Charles Delmé-Redcliffe tábornok, az olaszországi brit misszió vezetője a rölapoknak forradalmasító hatást tulajdonított. „A Csehszlovák és a Jugoszláv Nemzeti Bizottság érintkezésben áll Csehország és Horvátország politikai vezetőivel. Már fönnáll a hátország politikai mozgósítására hivatott szervezet és ez ismét mozgásba hozható annak érdekében, hogy megzavarjon az országon belül minden mozgást, kikölkentse a gazdasági életet, és így hozzájáruljon az osztrák hadsereg megbénításához.”⁸⁴

A kampány – és annak kimutatható hatása – kitűnő érvként szolgált az emigráns mozgalmak elismeréséért folytatott küzdelemben is. A brit propagandát irányító új intézmény, az elhelyezésére szolgáló londoni épületről elnevezett Crewe House

⁷⁹ *Calder, K. J.*: *Origins* i. m. 181.

⁸⁰ *Steed, H. W.*: *Thirty Years* i. m. II. 206–207.

⁸¹ *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 269.

⁸² *Stuart, C.*: *Famous Campaign* i. m. 37–40.; *Zeman, Z. A. B.*: *Break-Up* i. m. 355–358.; *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 268–269.

⁸³ *Zeman, Z. A. B.*: *Break-Up* i. m. 355–358.; *Calder, K. J.*: *Origins* i. m. 182.

⁸⁴ FO 371/3135/89828. Az 1918. május 19-ei jelentést közli *Zeman, Z. A. B.*: *Break-Up* i. m. 359., a brit kormány hosszas vonakodás után meghozott döntésére lásd *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 278.

kezdeményezésére létrejött Szövetséges-közi Központi Propaganda Bizottság (Central Inter-Allied Propaganda Commission, működési színhelyére utalva röviden Padua Commission) 1918. április 18-tól júniusig működött.⁸⁵ Égisze alatt 497 eltérő szövegű röplap készült el tíz nyelven.⁸⁶ A szakirodalom – elsősorban brit források nyomán – eddig a propagandakampányban az angoloknak tulajdonított meghatározó szerepet, de számos ország levéltári anyagainak felhasználásával monográfiájában Mark Cornwall elsődlegesen autonóm olasz teljesítménynek látja az akciót és annak hatását.⁸⁷

További nyomós érvek is szóltak az emigráns mozgalmak elismerése mellett. Masaryk 1917 májusában Oroszországba utazott, hogy ott hadifoglyokból csehszlovák légiót szervezzen. A breszti béke után a szövetségesek az általa összegyűjtött 50 000 embertől várták a keleti front életben tartását, de örömmel fogadták a Franciaországban és Olaszországban létrejött kisebb létszámú egységeket is. Masaryk jobbkeze, Edvard Beneš kitűnően használta fel a „szövetséges csehszlovák hadsereg” ütőkártyáját, amikor 1918 tavaszán szorgalmazni kezdte a francia és a brit kormánynál a Cseh–Szlovák Nemzeti Tanács formális elismerését. „Steeddel együtt azt állította, hogy amennyiben a brit és a francia kormány hozzájárulna az elnyomott népek függetlenségének a programjához, úgy az osztrák–magyar hadsereg nyomban felbomlana.”⁸⁸ Május 10-én Beneš személyesen terjesztette kérelmét Balfour elé, hogy a többi szövetséges kormányhoz hasonlóan ismerje el a Cseh–Szlovák Nemzeti Tanácsot mint a Cseh–Szlovák Nemzeti Hadsereg legfőbb politikai szervét.⁸⁹ Másnap a cseh politikus emlékiratban részletezte a csehszlovákok, a Monarchia „politikai, intellektuális és gazdasági szempontból legfejlettebb népe” igényeit. Egy héttel később Lewis Namier, a Hírszerző Hivatal munkatársa⁹⁰ memorandumban érvelt a cseh kívánságok teljesítése mellett, hangsúlyozva, hogy „Ausztria–Magyarország összes elnyomott népe között a cseh állt legelszántabban és legegységesebben az antant oldalára, és okozta a legnagyobb kárt Ausztria–Magyarországnak”, továbbá, hogy „a Cseh–Szlovák Nemzeti Tanácsot az összes külföldön élő cseh és szlovák elismeri”. Namier arra

⁸⁵ Cornwall, M.: *Undermining Austria–Hungary* i. m. 202–228.

⁸⁶ Uo. 445–453.

⁸⁷ Ian Armour is ezt emeli ki ismertetésében. (<https://bit.ly/2BbZBDk>, letöltés 2018. aug. 17.)

⁸⁸ Rothwell, V. H.: *British War Aims* i. m. 223.

⁸⁹ Seton-Watson, H. and C.: *New Europe* i. m. 277.

⁹⁰ Sir Lewis Bernstein Namier (1888–1960) Ludwik Niemirowski néven született a felosztott Lengyelország orosz fennhatóság alatt álló területén, világias gondolkodású zsidó családban. A vegyes nemzetiségű Galíciában a lengyelekkel szemben az ukránok oldalán állt. 1907-ben kivándorolt az Egyesült Királyságba, 1913-ban brit alattvaló lett, „angolosított” névvel. A világháború alatt brit hírszerző intézményeknek dolgozott, 1919-ben a békekonferencia brit küldöttségének a tagja lett. 1921-től történészként, a Manchesteri Egyetem tanáraként egyre szélesebb körben ismerték el munkásságát az angol történelem és a diplomáciatörténet témáiban.

is hivatkozott, hogy a francia, az olasz és a régi (forradalom előtti) orosz kormány már megadta az elismerést.⁹¹ Hardinge és Cecil elfogadta Namier érvelését.

Miután Károly császár 25 éves szövetséget kötött Németországgal, a brit kormány végleg feladta a különbéke reményét. „Úgy érezzük, hogy az Ausztriának Németországról való leválasztásával próbálkozó politikával fel kell hagynunk. [...] A legjobb taktikának az látszik, ha minden lehetséges segítséget megadunk Ausztria elnyomott népeinek a német–magyar uralom elleni küzdelmükben”, üzent a Foreign Office párizsi és amerikai képviselőjének.⁹² Ezek után a War Cabinet a külügyminisztérium hivatalnokainak tanácsára 1918. május 27-én a Beneš által kért elismerés elfogadása mellett döntött, s ezt június 3-án Balfour levélben közölte Benešsel, bár – mint Calder megjegyzi – a cseh vezető szövegezését módosítva Cecil a Nemzeti Tanácsot csak a szövetséges országokban ismerte el a csehszlovák mozgalom vezetőjének, nem tekintve magától értetődőnek, hogy az otthon élők nevében is beszélhet.⁹³ Az óvatosabb fogalmazás két tényezőre volt visszavezethető. Sonnino olasz külügyminiszter ismételten megvétózta a jugoszláv függetlenség támogatását, Lloyd George pedig határozottan állást foglalt az olyan ígéretekkel szemben, amelyeket a szövetségesek csak nehezen tudnának megvalósítani – hiszen az antantnak továbbra is csak Németország, nem pedig az Osztrák–Magyar Monarchia legyőzése volt a célja.⁹⁴ Ennél tovább a brit kormány csak két hónap múlva ment, amikor az Egyesült Államok már végrehajtotta saját fordulatát és június 28-án Robert Lansing külügyminiszter kijelentette, hogy „a szláv faj minden ágát teljesen föl kell szabadítani a német és magyar uralom alól”.⁹⁵ Poincaré francia államelnök július 1-jén zászlót adott át a létrehozott csehszlovák alakulatnak, és beszédében a Cseh–Szlovák Nemzeti Tanácsot hadserege politikai felsőbbségének ismerte el.⁹⁶ Ezek után már London is kiállt a csehszlovák függetlenségi törekvések támogatása mellett. Amikor a sértődékenységgel nem vádolható Beneš „ideiglenes kormánya” szuverenitásának elismerését kezdte szorgalmazni, a restelkedő britek már csak az alkalmas formát keresték. Cecil humanitárius megfontolásból javasolta az elismerést: szerinte ugyanis az meggátolhatta, hogy az antant oldalán harcoló elfogott csehszlovák katonákat

⁹¹ *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 294–295.; *Rothwell, V. H.*: *British War Aims* i. m. 227. Namier memorandumja, 1918. május 18. FO 371/3135, No. 89425.

⁹² *Calder, K. J.*: *Origins* i. m. 182. A Washingtonba küldött üzenet a különbékét csak „a jelen pillanatban” nevezte kivihetetlennek. *Rothwell, V. H.*: *British War Aims* i. m. 222.

⁹³ *Calder, K. J.*: *Origins* i. m. 193–194.

⁹⁴ *Rothwell, V. H.*: *British War Aims* i. m. 224–225.

⁹⁵ Az Egyesült Államok Közép-Európa politikájának legrészletesebb, de egyoldalú és súlyosan elfogult feldolgozása *Victor S. Mamatey*: *The United States and East Central Europe 1914–1918*. Princeton 1957. A fordulat meggyőző magyarázatát adja *George Barany*: *Wilsonian Central Europe: Lansing's Contribution*. *The Historian* 28. (1966) 224–251.

⁹⁶ *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 292.

az osztrákok hazaárulásért kivégezzék. Memoárjaiban Steed magának vindikálja a varázsszó megtalálását a „trustee” kifejezéssel. Szövegezését elfogadva augusztus 13-án nyilvánosságra hozták a négy nappal korábban meghozott döntést: „Őfelsége Kormánya elismeri [...] a Cseh–Szlovák Nemzeti Tanácsot mint a csehszlovák nemzeti érdekek legfelsőbb szervét és a jövőendő csehszlovák kormány jelenlegi letéteményesét [trustee].”⁹⁷ Ennek betetőzéseként a brit kormány szeptember 3-án kiegészítő konvenciót írt alá Benešsel, amely konzuláris és diplomáciai jogokat biztosított a Nemzeti Tanácsnak, elismerte a csehszlovák egységek fölötti fennhatóságát és azt a jogát, hogy képviseltesse magát a szövetségesek őket érintő tanácskozásain, végül pedig elfogadta, hogy a csehek szövetséges állampolgárok.⁹⁸ Ezekkel a lépésekkel a történelmi Magyarország keleti felének majdani elcsatolását egyelőre csak hallgatólagosan elfogadó brit politika elkötelezte magát az északi országrész elszakítása mellett.

A délszláv mozgalom nem tudott hasonló sikert fölmutatni, noha szeptember végére az olasz kormány – elsősorban katonai megfontolások hatására – feladta a független jugoszláv államiságot ellenző magatartását. A szerb kormány azonban nem volt hajlandó magával egyenjogú partnernek tekinteni a jugoszláv bizottságot, s a brit külügyminisztérium sikertelenül próbálta Nicola Pašićot jobb belátásra bírni.⁹⁹ Az Erdélyre, illetve Magyarország keleti részeire vonatkozó román igények kérdésével brit részről a háború utolsó hónapjaiban kormány szinten már nem foglalkoztak, de a Politikai Hírszerző Hivatal feljegyzésben számolt be a Iasiból Londonba érkezett Octavian Goga és egy társa meghallgatásáról. Az osztrák–magyar hadsereg – Gogák értesülései szerint – kimerült volt, a dezertálás és a lázadás általános jelenségnek számított, és sokan az [erdélyi] hegyekben fegyveresen várták a pillanatot, amikor Románia újból belép a háborúba. A magyarországi románok elnyomása állításuk szerint megkettőződött. A beszélgetést folytató, jól tájékozott Jones ezredes megkérdezte, hogy „milyen lesz az egyesített Románia kormányának viszonya a nemzetiségekhez Erdélyben”. Goga „szenvedélyesen és nyomatékosan” úgy válaszolt, hogy „a legteljesebb kulturális, vallási és társadalmi autonómiát fogják garantálni a többi nemzetiségnek, a székely megyék esetében közigazgatási autonómiát is”.¹⁰⁰ Az 1916-ban kötött titkos bukaresti szerződés a Románia által 1918 májusában aláírt különbékével

⁹⁷ Uo. 294–295.; *Calder, K. J.*: Origins i. m. 204–206.

⁹⁸ Uo. 210.

⁹⁹ Uo. 202–204.

¹⁰⁰ Jelentés az Octavian Gogával folytatott beszélgetésről. London, 1918. szept. 25. FO 371/3133 No. 166, illetve CAB 24/65, 156–160. A brit Külügyminisztérium Politikai Hírszerző Osztályának bizalmas feljegyzése két román vezetővel folytatott beszélgetésről. Közli *Jeszenszky Géza*. archívNET. XX. századi történelmi források 18. (2018) 4. sz. (<https://bit.ly/2BhCffo>, letöltés 2018. okt. 20.)

formálisan érvényét veszítette, de a Monarchia felosztásának hívei továbbra is a román többségű területek Romániához csatolásával számoltak.

A brit kormányt kevésbé érdekelte a felosztás és megőrzés vitája, döntését nem elvi alapon hozta, így a legkritikusabb időben a Foreign Office hivatalnokai és tanácsadói határozták meg a politikai irányvonalat, márpedig ott a felosztás hívei uralták a terepet.¹⁰¹ A politikai hírszerzőrészleg által készített és szeptember 18-án körözésre került memorandum kategorikusan kijelentette: „Ausztia[–Magyarország] határain belül nincs lehetőség alkotmányos reformra”, mert ha a német–osztrákok azt fel is ajánlanák, az nem lenne őszinte [!], a magyarok pedig még látszólag sem menének ebbe bele. Különben is az elnyomott fajok eltökélt szándéka, hogy függetlenek legyenek.¹⁰² A kormány döntését azonban elsősorban a katonai megfontolások vezérelték, azaz hogy az osztrák–magyar hadseregben támasztott diverzióval erősítsék az olasz frontot, és ezzel enyhítsék a nyugati frontot áttöréssel fenyegető német nyomást. Ugyancsak szerepet játszott a döntésben a bolsevizmus terjedésétől való félelem. Megalapozottnak bizonyult az a feltételezés, hogy a forradalom és a bolsevizmus legjobb ellenszere a nemzeti felszabadulás, valamint minél nagyobb terület megszerzésének támogatása a szlávok és románok körében. A nemzeti felszabadítás meghirdetése egyúttal – a nemzetközi szocialista mozgalom vádjával szemben – cáfolta, hogy az antantot annexiós célok vezérelnék. A nemzeti önállóság programja összecsengett Wilson elnök önrendelkezési elvével és 14 pontjával.

Az 1918 nyarán hozott brit döntések a Habsburg Monarchia fennállását kardinalis fontosságúnak tekintő évszázados politika feladását jelentették. Ehhez képest meglepően könnyen, döntő mértékben a remélt katonai előnyök miatt születtek meg, s nem vizsgálták a várható hosszabb távú következményeket. Ahogy azonban a háború győztes befejeződése mind realisabb perspektívának tűnt, ismét megszólaltak a távlatokban gondolkodó politika szószólói. Lord Robert Cecil augusztus 7-ei memorandumában már hangot adott kétségeinek „vajon a két vagy három újabb szláv állammal gyarapodó Európa valóban békésebb lesz-e, mint a régi Európa volt”, s remélte, hogy tárgyalások esetén egy föderalizált Monarchia még megmenthető lesz. A legrosszabb esetben is szoros együttműködést várt az új államoktól.¹⁰³ Szeptember elején született belső kommentárjában mintegy megnyugtatta önmagát és kormányát: „A cseheket elismerő nyilatkozatunkat nagyon gondosan fogalmazzuk meg. Noha kétségtelenül összeegyeztethető Ausztia felosztásával, mégsem kötelez bennünket erre a megoldásra.”¹⁰⁴

¹⁰¹ „1918 őszére az Ausztia–Magyarországgal szemben követett politika a Crewe House és segítői, a politikai hírszerzőhivatal kezébe került.” Lásd *Fest, W.*: *Peace or Partition* i. m. 226.

¹⁰² *Rothwell, V. H.*: *British War Aims* i. m. 248.

¹⁰³ Uo. 228.; *Fest, W.*: *Peace or Partition* i. m. 247–248.

¹⁰⁴ *Rothwell, V. H.*: *British War Aims* i. m. 228.

A teljesen kimerült Ausztria–Magyarország fél évvel az igen kedvező különbéke-ajánlatok után, de még a belső összeomlás előtt, 1918. október 4-én Németországgal és Törökországgal egyidejűleg azonnali fegyverszünetet kért Wilson elnök 14 pontja és egyéb nyilvános feltételei alapján. A Közép-Európa átrendezését a fegyverek elhallgatásánál is fontosabbnak tartó szakértők várakozást tanácsoltak, abban a reményben, hogy a türelmüket veszítő tömegek fellázadnak, és a Monarchia magától fölbomlik. Így is történt. Miközben a németeknek Wilson azonnal (október 8-án) válaszolt, Bécsnek két hetet kellett várnia az üzenetre, mely szerint a 14 pont már nem aktuális, a csehszlovákok és jugoszlávok pedig maguk jogosultak dönteni jövőjük felől. „A legsúlyosabb válság heteiben az osztrák kormány teljesen megbénult. Válaszra, vagyis inkább ítéletre várt. Sokáig kellett várnia. A várakozás alatt megszűnt kormánynak lenni.”¹⁰⁵ A Lublin közéletében, világias gondolkodású zsidó családban Ludwik Niemirowski néven született, de az angoloknál is angolabbá vált Namiernek, a politikai hírszerzés nagyravágyó és magabiztos osztrák–magyar referensének valószínűleg tényleg volt szerepe a végzetes következményekkel járó várakoztatásban.¹⁰⁶

A Monarchia összeomlásának küszöbén – október elején – a propagandahivatal Steed és Seton-Watson közreműködésével kidolgozta és a Háborús Kabinet elé terjesztette a brit békefeltételeket, lényegében Wilson 14 pontjának módosított változatát. Lloyd George ugyan szóvá tette, hogy ezzel „a kormány hatáskörébe tartozó területre léptek”, de végül kisebb változtatások után Balfour elfogadta azokat, azzal a kikötéssel, hogy „felhasználhatók nem-hivatalos propaganda-politikára”. Az 5. pont szerint: „Biztosítani kell Ausztria–Magyarország valamennyi népének a helyét a világ szabad nemzetei között, és azt a jogukat, hogy egyesüljenek Ausztria–Magyarország jelenlegi határain túl élő rokonaikkal.” Ugyancsak szerepelt a programban az orosz és a török birodalom népeinek önrendelkezése, a breszti és a bukaresti béke érvénytelenítése, valamint Lengyelország függetlenségének helyreállítása.¹⁰⁷ A brit álláspont november 4-én *Háborúból békébe* cím alatt megjelent a *Times*-ban, a többi brit és domíniumi lapban, illetve a világsajtó vezető orgánumaiban. Az Ausztria–Magyarország népeinek önrendelkezési jogát kimondó 5. pont a következőkkel bővült: „Ezzel együtt jár a független Cseh-Szlovák és Jugo-Szláv Állam létrehozása, Magyarország redukálása a magyar faj etnikai

¹⁰⁵ Lewis Namier: *The Downfall of the Habsburg Monarchy*. In: *A History of the Peace Conference of Paris*. Ed. W. H. Temperley. London 1921. Újabb megjelenése: *Lewis Bernstein Namier: Vanished Supremacies: Essays of European History, 1812–1918*. London 1958. 178.

¹⁰⁶ A Monarchiát szinte irracionálisan gyűlölő „szakértő” hengegve mondogatta, hogy a válasz elodázását ő javasolta, s tanácsa a közvetítőkön át jutott el Wilsonig. „Saját kezűleg téptem darabokra az Osztrák–Magyar Monarchiát.” *Sir Isaiah Berlin: Lewis Namier: a personal impression*. In: *A Century of Conflict, 1850–1950. Essays for A. J. P. Taylor*. Ed. Martin Gilbert. London 1966. 224.

¹⁰⁷ Stuart, C.: *Crewe House* i. m. 210–216.; *Seton-Watson, H. and C.: New Europe* i. m. 315.

kiterjedésére és az összes román egyesülése a jelenlegi román királysággal. Hasonló módon lehetővé kell tenni a Kettős Monarchia lengyeljeinek és ukránjainak az egyesülést a jelenlegi határokon túl élő nemzettestvéreikkel, s nyilvánvaló, hogy az önrendelkezésnek ez a joga nem tagadható meg Ausztria német tartományaitól, amennyiben szövetségi egységként be kívánnak lépni Németországba.”¹⁰⁸ Ez azt jelentette, hogy ami addig propaganda volt, az immár kormánypolitikává vált.

Ezzel az állásponttal szállt szembe a magyar felmenőkkel is rendelkező Leo S. Amery, Lloyd George egyik bizalmas tanácsadója, ismert „liberális imperialista”. Október 20-án hosszú memorandumban fordult Balfour külügyminiszterhez Ausztria–Magyarország problémáját taglalva. Arra figyelmeztette a minisztert, hogy „a békekonferencián a közép-európai kérdést konstruktív, nem pedig pusztán németellenes szellemben kell majd megközelíteni, máskülönben Közép-Európából egy új Balkánt fogunk csinálni. [...] Ha Ausztria–Magyarország problémáját azon az alapon oldjuk meg, hogy győzelmünk révén kielégítjük barátaink ambícióit, ez az elrendezés elkerülhetetlenül a nyugtalanság és bizonytalanság légkörét fogja megteremteni, ami előbb vagy utóbb egy új háborúra vezet. [...] Tartós stabilitást és jólétet leginkább egy új Dunai Konföderáció létesítésével lehetne elérni. Ennek része lenne Német–Ausztria, Csehország, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és valószínűleg Bulgária is. [...] A legfontosabb annak a felismerése, hogy bármilyen alapon is hozunk létre új egységeket a jelenlegi Ausztria–Magyarország területén, azok nem lehetnek ténylegesen független államok. Ha arra törekszünk, hogy mesterséges szuverenitásokat hozunk létre, kiváltképp »a zsákmány a győzteseké« elv alapján, akkor csak egy új és bajokkal terhesebb Balkán-félszigetet hozunk létre. A legokosabb dolog, ha minél méltányosabb és működőképesebb újjárendezést igyekszünk létrehozni nemzeti alapon, ugyanakkor azonban cselekvőleg bátorítjuk egy új unió eszméjét, lehetőleg olyant, amelynek részét képezi az egész jelenlegi Ausztria–Magyarország (kivéve Galíciát és Bukovinát), valamint Románia, Szerbia és Bulgária. [...] Mindenesetre Közép-Európa különböző nemzetiségei úgy össze vannak keveredve, etnikai határaik annyira alkalmatlanok arra, hogy ténylegesen független szuverén államok határai legyenek, hogy számukra az egyetlen kielégítő és tartósan működőképes politika, ha egyesülnek egy nem-nemzeti szuperállamban. Ennek a szuperállamnak a létrejövetelét késleltethetjük, de meg nem akadályozhatjuk. [...] Helyesen tettük, hogy a háború megnyerése érdekében támogattuk a cseh-szlovákokat, a jugoszlávokat és minden fellelhető német- és osztrákellenes mozgalmat. De a tartós rendezés érdekében korlátoznunk kell ezeknek a nemzeti törekvéseknek a

¹⁰⁸ *Stuart, C.*: Crewe House i. m. 223.; *Seton-Watson, H. and C.*: New Europe i. m. 315–316.

kielégítését – ezt követeli meg egy nagyobb, nemzetek fölötti egység létrehozásának szükségessége Közép- és Délkelet-Európában.”¹⁰⁹

A memorandum először komoly figyelmet keltett a Foreign Office-ban, de a szakértők, elsősorban Namier, sikerrel semlegesítették Amery érveit. Namier félresöpörte Amery aggályait, arra hivatkozva, hogy „Ausztria–Magyarország felbomlása nem fogja növelni az európai államok számát, csupán határaik fognak észszerűbbé válni. [...] Szerbia helyére Jugo-Szlávia fog lépni, míg Erdély Nagy-Románia részévé válik, s a jövőben egyik állam sem okoz majd gondokat. Lengyelország és Ukrajna megjelenésének oka nem Ausztria–Magyarország felbomlása, hanem Oroszország összeomlása”. A német–osztrákok szerinté szívesen csatlakoznak majd Németországhoz, és csak akkor mennének bele a javasolt föderációba, ha abban vezető szerepük lenne. Ezt nemcsak a többi nemzetiség ellenezné, de Angliának sem lenne érdeke, mert ez nem ellensúlyozná Németországot, „csak tovább növelné az Oroszország összeomlása által előidézett nehézségeket”. Namier egyedül Csehország és Magyarország határai és belső viszonyai kérdésében számolt komplikációkkal, de ezeket nem egy új föderációval, hanem a Nemzetek Szövetsége stabilizáló befolyásával látta megoldhatónak. Harold Nicolson részletes kommentárja a csehszlovák, román és délszláv igények teljesítése mellett érvelt, és nem látta értelmét az Amery-féle érdekes, de absztrakt spekulációknak. Eldöntendőnek tekintette azonban a következő elvi kérdéseket: „(1) A békerendezésben egyenlő mércével akarunk-e igazságot tenni és alkalmazni bizonyos általunk vallott elveket, vagy az lesz a felfogásunk, hogy valamennyi kétséges esetben ellenségeinknek – a németeknek és a magyaroknak – kell a rövidebbet húzniuk? (2) Az általunk létrehozni javasolt új államoknak a jelen háború előtt szükségesnek tekintett stratégiai és gazdasági alapokon kell-e majd állniuk [azaz gazdasági és katonai megfontolások, nem pedig az etnikai viszonyok alapján fogják-e megállapítani a határokat], vagy a Nemzetek Szövetsége olyan valós tényező lesz, ami új lapot nyit az európai politikában, épp úgy, ahogy egykor a városi vagy állami rendőrség létrehozása szükségtelenné tette a házakon a vasredőnyt?” Az irathoz fűzött megjegyzések szerint az ellenérvek nemcsak Graham helyettes államtitkárt győzték meg, de a külügyminisztert is, noha Balfour helyettese, Cecil kezdetben „komoly rokonszenvet” mutatott Amery nézetei iránt.¹¹⁰

¹⁰⁹ The Austro–Hungarian Problem. L. S. Amery memoranduma, 1918. okt. 20. A Balfour-nak címzett kísérőlevél dátuma 1918. okt. 22. FO 371/3136/17223, 296–310. A memorandum magyar fordítása: Egy előrelátó angol javaslat Közép-Európa föderatív rendezésére. Leo Amery memoranduma, 1918. okt. 20. Közli *Jeszenszky Géza*. archívNET. XX. századi történeti források 17. (2017) 6. sz. (<https://bit.ly/2C77CLf>, letöltés 2018. okt. 20.)

¹¹⁰ Uo. Namier és Harold Nicolson (Arthur Nicolson fia) november 7-ei kommentárjai, Cecil és Balfour dátum nélküli megjegyzése és számos kézjegy. A memorandum belső visszhangjának ismertetését (kisebb pontatlanságokkal) lásd *Rothwell, V. H.*: *British War Aims* i. m. 248–249.

Amery is csak utalt rá, a memorandumot véleményezőknél pedig annak még az említése is elmaradt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia területén a kevert, egymást átfedő nemzeti közösségek között lehetetlen korrekt etnikai határokat húzni. Márpedig minden szakértő számára világos volt, hogy minden utódállamban jelentős létszámú nemzeti kisebbségek lesznek, és nem valószínű, hogy a többséget alkotó nemzet ezeket méltányosan fogja kezelni. Pedig a Monarchia föderális átalakítása mellett érvelő brit szerzők számos írásukban figyelmeztettek, hogy ez várhatólag komoly feszültségek elsődleges forrása lesz.

A Monarchia felbomlását hirdető intenzív propagandakampány, valamint Csehszlovákia még születése előtti amerikai, brit és francia elismerése Ausztria és Magyarország népei szemében a Monarchia halálos ítéletének tűnt, s 1918 őszén vitathatatlanul nagyban befolyásolta az otthon élő cseh, szlovák, horvát és román politikusokat, rajtuk keresztül pedig az érintett népeket. Elszakadás melletti döntésüket az antant politikája érlelte meg, de a végső szót még így is csak a Monarchia katonai veresége nyomán, október legvégén mondták ki.

Seton-Watson és Steed csoportja a Külügyminisztérium általuk meggyőzött fiatal tisztviselőivel elérte célját, „Ausztria–Magyarország megszűnt létezni”, s a szövetségeseknek most már a hat utódállammal kellett számolniuk.¹¹¹ Úgy látszott, hogy már csak az új határok megrajzolása a feladat, és Seton-Watson sürgősen el is készítette *Magyarország jövőendő határai* című memorandumát. Ennek részleteinél fontosabb, hogy a vitatható hovatartozású területek esetében nemzetközi ellenőrzés alá helyezett „szürke zónák” létrehozását javasolta, hogy azután a békekonferencia döntése után az érintett országok kétoldalú határbizottságokban állapodjanak meg a pontos határvonalakban.¹¹² Ezek a „szürke zónák” végül mind az utódállamokhoz kerültek – Seton-Watson egyetértésével.¹¹³ Ha a rendezés alapelvei tekintetében győzött is Seton-Watsonék irányzata, a részletes kimunkálás, a határok megrajzolása során már nem a brit „fair play” szabályai érvényesültek. A háborúból nem a Seton-Watson és barátai által meghirdetett új, szép Európa bontakozott ki, hanem a mohóság, az álszenteskedés és a hatalmi érdek érvényesült.

A Monarchia nemzeti alapon történő felosztását támogatóknak tehát nehéz harcot kellett vívniuk álláspontjuk elfogadtatásáért. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a világháború alatt Nagy-Britannia politikai vezetésében

¹¹¹ Seton-Watson november végi memorandumát ismerteti *Seton-Watson, H. and C.: New Europe* i. m. 324.

¹¹² Uo. 324. Az 1918. november 25-én iktatott és a brit békedelegáció dokumentációja számára ki nyomtatott tanulmány szövegéhez nem jutottam hozzá.

¹¹³ Jó példa erre a Csallóköz hovatartozásának eldöntése. Lásd *Jeszenszky Géza: A csallóközi magyar–szlovák határ története. História* 10. (1988) 6. sz. 28–30.

Ausztria–Magyarországgal kapcsolatban mindvégig két következetes, egymással ellentétes vélemény állt szemben egymással, s hogy a brit kormány alaposan mérlegelte volna a különbéke útján történő megegyezés és a felosztás alternatíváját. A cél mindvégig egy volt: a győzelem (legfőljebb a várható eredmények és áldozatok optimális aránya volt vitatéma), s nem az érvelők ügyességén, esetleg a személyes szimpátiákon, hanem elsősorban a pillanatnyi katonai helyzeten múltott, hogy a győzelem előmozdítására Közép-Európában a különbéke vagy a nemzeti szeparatizmus felkarolása látszott épp alkalmasabbnak. Egyének és csoportok lehettek meggyőződéses hívei az egyik vagy a másik politikának, a vezetés azonban mindkét vasat a tűzben akarta tartani. A jövő kilátásait, a hosszú távú brit érdekeket és a nemzetközi stabilitás kiszámítható követelményeit komoly formában nem mérlegelték, illetve a szeparatizmus híveinek sekélyesebb érvei erősebbnek bizonyultak a liberális-radikális tábor realiztikus, utóbb nagyon is beigazolódtott aggályainál. Ahogy e döntés történetének egyik monográfusa megállapította, „a stratégia kedvéért a [brit – J. G.] kormány kész volt figyelmen kívül hagyni az ideológiát, a hadicélokot, a politikai megfontolásokat és a majdan megkötendő békerendezést, mert a kelet-európai nemzeti önrendelkezés csak másodlagos fontosságú kérdés volt. [...] Azzal, hogy a katonai rugalmasság kedvéért feláldozta a politikai szempontokat, a brit kormány növelte a győzelem esélyeit, de azon az áron, hogy a politikai következmények kicsúsztak ellenőrzése alól”.¹¹⁴ A stratégiai-katonai szempontok mellett azért más megfontolások is magyarázzák a háború alatti brit Közép-Európa-politikát. A hosszú távú politikai számításokban a német veszély tartós kiküszöbölése volt a legfontosabb szempont, és a megbízható németellenes gátról hangoztatott – később tévesnek bizonyult – érvek megtették hatásukat.

Az Egyesült Államoknak és elnökének jól hangzó elvei a nélkülözhetetlen pénzügyi és katonai segítséggel együtt ugyancsak segítették a Monarchia-ellenes tábor. A nemzeti felszabadítás morálisan vonzó program volt, egybevágott a terjedő demokrácia szellemével, s világszerte alkalmas volt a progresszív körök rokonszenvének megnyerésére. Az igazságos etnikai határok meghirdetése természetesen jobban hangzott, mint az annexió, a feldarabolás, a zsákmány elosztása – a korábbi korok háborúinak szokásos velejárói. A „progresszív” színezetű hadicélprogram arra is alkalmas volt, hogy az Oroszországban győztes bolsevikoknak és a velük sok kérdésben rokonszenvező európai szocialistáknak az antant imperialista céljairól hangoztatott vádjait cáfolja. Ennél is fontosabb volt azonban, hogy a nemzeti felszabadítás és a nemzeti terjeszkedés programja a bolsevizmus terjedése ellen is hatásosnak ígérkezett – majd annak

¹¹⁴ *Calder, K. J.*: *Origins* i. m. 10.

is bizonyult. Ahogy erősödött a bolsevizmus vonzereje a háborúban mind jobban kimerülő országokban, úgy nőtt a remény, hogy a függetlenség jelentheti „a Habsburgok nem-bolsevik alternatíváját”.¹¹⁵ A vérmesebbek még azt is remélték, hogy a cseh légiók sikerrel szólhatnak bele a polgárháború eldöntésébe Szovjet–Oroszországban, vagy hogy a nemzeti felszabadulás programja vonzóbb lesz a cári birodalom népei számára, mint a bolsevikok internacionalizmusa. Így az új Közép-Európa egyszerre ígérte, hogy *barrière de l’Est* lesz Németország és *cordon sanitaire* Szovjet-Oroszország ellenében.¹¹⁶

***

A háború alatt Nagy-Britanniában kialakított hadicélokra és béketerveknek megvoltak a párhuzamai Franciaországban, Olaszországban, az Egyesült Államokban, de még a kisebb szövetségeseknél is, és ezek általában az önrendelkezés örve alatt a hódítást célozták. Természetesen a másik oldal is nagyra vágyó célokat dédelgetett szinte a vereség pillanatáig. A tervek kölcsönösen hatottak egymásra, s az elsődlegesen a gyarmatokban érdekelt britek Európában készek voltak tiszteletben tartani szövetségeseik, elsősorban a franciák céljait. Ez azonban nem annyira a háború alatti tervezgetésekben, mint inkább magán a békekonferencián érvényesült.¹¹⁷ A brit „Új Európa” csoport hadicéljainak felülkerekedésében szerepe volt mind az Egyesült Államok erkölcsösséget kívánó, mind a franciák és az olaszok „integrális győzelemhez” ragaszkodó befolyásának.

A békekonferencián megvalósított európai brit hadicélprogram a nemzeti állam elvére épült. Noha radikálisan különbözött a *status quo antéto*l, mégsem volt merész, új koncepció, nem felelt meg annak a büszke állításnak, hogy új korszakot nyit a nemzetközi kapcsolatok történetében. Nem lépett túl a 19. században élt nacionalista értelmiségiek programján, akiknek legtöbbször exkluzív, önközpontú, másoktól elzárkózó nemzetállamok létesítéséért küzdött, s magának igényelt minden területet, amire bármiféle etnikai, történelmi, gazdasági vagy stratégiai jogcímet tudott támasztani. Volt azonban már abban a században egy híres nacionalista, Kossuth Lajos, aki képes volt felülemelkedni saját korábbi, szűk nemzeti látásmódján: 1850-től a közép- és délkelet-európai népek

¹¹⁵ A. J. P. Taylor: *The Habsburg Monarchy 1809–1918*. London 1948. 264–265.

¹¹⁶ E kettős cél érdekes és gondolatokban gazdag vizsgálata *Kalervo Hovi*: *Cordon sanitaire or Barriere de l’Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917–1919*. Turku 1975.

¹¹⁷ Ezt részletesen tárgyalja *Jeszzenszky Géza*: A párizsi békekonferencia gyarmati vitája 1919 januárjában. *Századok* 105. (1971) 630–657.

együttműködését szorgalmazta. A Dunai Konföderáció tervezetében a kölcsönös engedményeken alapuló nemzeti kiengesztelődés és a nagyhatalmi gyámkodás alóli közös felszabadulás programját fogalmazta meg. A dunai népek egymásrautaltságát a nacionalizmus tobzódása idején kevesen vallották, de épp Magyarországon és éppen a háború alatt született meg modernizált változata, Jászi Oszkár „Dunai Egyesült Államok” terve. Ez teljes mértékben összhangban volt az emelkedett szellemű brit föderalisták érveivel és eszméivel.¹¹⁸ Közös volt Jászi, az osztrák szocialisták, a brit radikálisok és az amerikai béke-előkészítő szervezet, az Inquiry velük sok tekintetben hasonló felfogást képviselő javaslataiban, hogy a nemzetközi béke és biztonság előfeltételeit és a reá leselkedő veszélyeket jóval realisabban mérték föl, mint a békét készítő politikusok és tanácsadók.¹¹⁹

Jól ismert tény, hogy a békével kapcsolatos szép remények füstbe mentek.¹²⁰ A nacionalizmus alapján létrejött békék következményei sokkal rosszabbnak bizonyultak, mint ahogy Amery vagy mások pesszimiztikus jóslataikban előrevetítették. „Mindegyik új államban felülkerekedett egyfajta szűklátókörű hivatalos nacionalizmus”, és a nemzeti, vallási és politikai kisebbségekkel szemben követett elnyomó politika állandó belső és külső feszültségekhez és konfliktusokhoz vezetett. „Az általános és kölcsönös ellenségeskedés állapota jó lehetőségeket teremtett a béke aláaknázására törekvő nagyhatalmak számára.”¹²¹ Az új rend fenntartása vagy éppen megdöntése érdekében „a modern államoknak ezek a kicsiny és labilis karikatúrái”¹²² nagyhatalmi támogatókra vadásztak. A jelentős mértékben brit (és amerikai) tervek, majd francia lépések nyomán létrejött „Új Európa” két évtizedes fennállás után, rácafolva létrehozók optimista jóslataira, a náci Németország brutális fellépése és a nyugati protektorok visszavonulása következtében összeomlott, könnyebben, mint előde, az Osztrák–Magyar Monarchia.

¹¹⁸ *Jeszenszky Géza*: Lehetett volna egy keleti Svájc? Jászi Oszkár Magyarország jövőjéről az I. világháború végén. In: *Natio est semper reformanda. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*. Bp. 2016. 431–443.

¹¹⁹ Lásd *Jeszenszky, G.*: *Peace and Security* i. m.

¹²⁰ A közép-európai békerendezés fontosabb újabb feldolgozásai: *Essays on World War I: Total War and Peacemaking: A Case Study of Trianon*. Eds. Bela K. Kiraly – Peter Pastor – Ivan Sanders. New York 1982.; *Romsics Ignác*: A trianoni békeszerződés. Bp. 2001.; *Trianon*. Szerk. Zeidler Miklós. Bp. 2003.; *Bryan Cartledge*: *Trianon egy angol szemével*. Bp. 2009.

¹²¹ *Seton-Watson, H. and C.*: *New Europe* i. m. 435.

¹²² *F. H. Hinsley*: *Power and the Pursuit of Peace. Theory and Practice in the Relation between States*. Cambridge 1962. 282.

THE ROLE OF BRITISH FOREIGN POLICY
IN THE DISSOLUTION OF THE AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY

by Géza Jeszenszky

SUMMARY

It is widely assumed, and particularly in Hungary, that in World War I the Entente Powers, prompted by Great Britain, strove for the dissolution of Austria-Hungary from the very beginning of the conflict. Based on the author's research, mainly in Britain, as well as on numerous publications relating to wartime British foreign policy, the conclusion of the article is that the decision to endorse the campaign for the break-up of the Monarchy into nation states, was arrived at only in the late spring and summer of 1918. British policy was inspired and carried out strenuously by the political writer (and, later, renowned historian) R. W. Seton-Watson and H. W. Steed, the foreign editor of *The Times*, supported by exiled politicians from the Monarchy such as the Czech Tomáš Masaryk and the Croat Frano Supilo. Warnings about the perils of replacing the Central European great power with small and weak nation states with large and discontented national minorities went unheeded.